

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Examensarbete

Åter till skriften

En studie om användandet av religiösa skrifter i religionskunskapsundervisningen på gymnasiet

Författare: Sofie Johnsson
Handledare: Kristina Myrvold
Examinator: Torsten Löfstedt
Termin: VT14
Ämne: Religionsvetenskap
Nivå: Avancerad nivå
Kurskod: GO1294

Abstract

This study examines how, when and why teachers in Religious Education at Upper Secondary School introduce and teach about religious scriptures in their classrooms, based on their personal views on the nature and uses of religious scriptures in the world religions. The study further examines the conditions which national curriculums for Religious Education in Upper Secondary School and selected RE textbooks provide for working with religious scriptures in education. The study is empirically based on interviews with six teachers who teach Religious Education in the town Karlskrona during the spring 2014 and uses James W. Watts' theories about ritualization of texts along three dimensions – the semantic, the performative and the iconic dimensions – in order to investigate what views of religious scriptures lie at the basis of the teachers' instruction. As the analysis of the interviews shows, the teachers introduced the study of religious scriptures to various degrees in classroom situations: Some of them spoke briefly about religious scriptures in their teaching but did not introduce them to their pupils or give the pupils an opportunity to read them in first hand. Others talked about religious scriptures, brought physical versions of the texts to the classroom, and let their pupils read parts of them. In the latter case, the scriptures were introduced in the context of teaching ethics, faith and science and when the teachers discussed the world religious traditions with their pupils. As this study also illustrates, the teachers' personal views on religious scriptures were strongly directed towards the semantic dimensions of scriptures and in their teaching they only focused on discussions and interpretations of the contents of the text. Thus, their teaching created understanding for semantic levels and dimensions of religious scriptures, but not the performative and iconic dimension, such as how the scriptures are used in various ritual performances and can become powerful symbols for religious communities and identities, which in many religious traditions are equally important in the religious life of people. A similar focus and emphasis on only the semantic dimension of texts can be found in the national curriculum and textbooks in Religious Education. The curriculum for Religious Education includes instructions for teachers to teach about religious scriptures, but without extensive details. The textbooks, which the teachers in this study used in their education, mention the names of different scriptures in the world religions, when they were written and with summaries of their content, from a comparative perspective with focus on similarities between different religions and their scriptures.

This study presents an example of how teachers in Religious Education at Swedish Upper Secondary Schools have different approaches to the use of religious scriptures in their teaching and often tend to focus solely on the semantic dimensions of texts. Considering that Sweden is a secular country which is increasingly becoming a pluralistic and multi-religious society with people of different religious backgrounds, it might be important to introduce other and more culture sensitive approaches in Religious Education. This could include more nuanced teaching on religious perceptions and uses of scriptures in the world religions which also pay attention to how the scriptures are used in religious practices and what powers have been ascribed to them in different societies and cultures.

Keywords

Religious scriptures
Dimensions of texts
Teachers
Textbooks
Curriculum

Innehåll

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
1.2 Tidigare forskning	3
1.2.1 <i>Religiösa skrifter i undervisningen</i>	3
1.2.2 <i>Läromedelsanalyser</i>	6
1.2.3 <i>Mångkulturalitet i skolan</i>	8
1.3 Metod och material	9
1.4 Religiösa skrifter	11
1.5 Teori	16
1.6 Begreppsdefinitioner	17
2 Resultat	18
2.1 Styrdokument	19
2.2 Intervjuer	20
2.2.1 <i>Förutsättningar att arbeta med religiösa skrifter på gymnasieskolan</i>	20
2.2.2 <i>Förutsättningar i styrdokument och läromedel</i>	21
2.2.3 <i>Lärarnas syner på religiösa skrifter</i>	22
2.2.4 <i>Lärarnas tankar angående undervisning om och i religiösa skrifter</i>	22
2.2.5 <i>Utmaningar och möjligheter med undervisning om och i religiösa skrifter</i>	25
2.2.6 <i>Undervisningens upplägg</i>	25
2.2.7 <i>Lärarnas syner på undervisningens mål</i>	27
2.3 Läromedel	28
3 Analys	33
3.1 Förutsättningar för undervisning om och i religiösa skrifter i gällande styrdokument	33
3.2 Lärarnas tankar om primärmaterial, främst religiösa skrifter, och hur de kan användas i undervisningen	34
3.3 Lärarnas erfarenheter av utmaningar och möjligheter med att arbeta med religiösa skrifter i undervisningen	37
3.4 Den textsyn lärarna förmedlar och dess påverkan på undervisningen	38
3.5 Förutsättningar för undervisning om och i religiösa skrifter i de läroböcker som används på skolorna	40
4 Slutsatser	44
5 Referenser	46
Bilagor	I
Bilaga A Intervjuguide	I

1 Inledning

Både läroplanen för gymnasieskolan och ämnesplanerna i religionskunskap framhåller vikten av att läsa och tolka religiösa texter för att få fördjupad förståelse för religioner. År 2011 infördes nya läroplaner och bland annat religionskunskapsämnet blev ett gymnasiegemensamt ämne, vilket medfört att religionskunskap är en obligatorisk kurs för samtliga nationella gymnasieprogram. I läroplanen för gymnasiet som blev aktuell i och med reformen går det att utläsa följande: ”Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse”.¹ Det poängteras även att ”Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser”.² För detta är det enligt mig lämpligt och nödvändigt att eleverna får tillfälle att studera primärmaterial, och det som är lättast att tillgå på skolorna är religiösa skrifter. Jag fick mycket liten inblick i de religiösa skrifterna under min skoltid och om jag inte drivits av ett eget intresse för religioner och deras ursprung hade jag på området varit mycket okunnig även i vuxen ålder. Jag är rädd för att den okunskap som blir följd av lärare inte undervisar i och diskuterar religiösa skrifers tolkningsmöjligheter och funktioner kan bidra till att fördomar och rädslor sprids.

Den debatt som bedrivs idag, av bland andra Sverigedemokraterna och deras sympatisörer, är ensidig och går ut på att det svenska samhället måste vara aktsamt för muslimer och deras heliga skrift Koranen, för i den motiveras alla de åsikter och handlingar som västvärlden anser fel. Ett exempel på den pågående debatt som sprungit ur Sverigedemokraternas fientliga inställning till muslimer och Koranen är Michael Hess inlägg på Facebook där han påstår att muslimska män har rätt att våldta kvinnor som inte rättar sig i leden. Hess innehar positionen som vice ordförande i Sverigedemokraterna i Karskrona, och han får medhåll av partiets pressekreterare Linus Bylund som säger sig finna bevis för detta påstående i Koranen, utan att ha läst skriften i fråga.³ Det är således inte säkert att debattörer som dessa ens har hållit i Koranen eller är införstådda med den tolkningsproblematik som är gällande för alla texter oavsett budskap. Enligt islamologen Jan Hjärpe är många uttalanden om Koranen rena fabler som uppkom redan under medeltiden. Det är riskfyllt att de rapporteras vidare då de föder fientlighet, och i vår tid sker vidare rapporteringen mer effektivt i och med internet.⁴

Islam och Koranen likställs ofta med fundamentalism och därför är det av yttersta vikt att eleverna får läsa vad som faktiskt står i skrifter och inte enbart får höra vad som har tolkats utifrån dem. Elever behöver uppmärksammas på att det finns många olika tolkningar av religiösa skrifter och att det är en pågående process där nytolkningar presenteras hela tiden. Det är inte enbart undervisning grundad i läsning och tolkning av skrifter som är viktig, utan även den som ger elever kunskap om vilka funktioner skrifter kan ha i olika religiösa traditioner. Kunskap om hur skrifter behandlas, uppfattas och brukas. Att aktivt arbeta med och diskutera primärmaterial i religionskunskapsundervisningen framhålls av forskare som mycket viktigt. Religionshistorikern Lena Roos är en av de forskare som poängterar att människors bristande kunskap om och insikt i de religiösa skrifterna är problematiskt ur ett allmänbildningsperspektiv. Människor kan inte förstå stora delar av den västerländska kulturen och kan lättvindligt avfärda texterna eftersom de har en felaktig uppfattning om

¹ Skolverket, *Läroplan för gymnasieskolan*, 2011, s. 5.

² Skolverket, *Läroplan för gymnasieskolan*, 2011, s. 5.

³ Sveriges Radio Blekinge, ”Muslimhat sprids av ledande Sverigedemokrat på Facebook”, publicerad 2014-01-08, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=105&artikel=5750351>, hämtad 2014-02-10.

⁴ Sveriges Radio Blekinge, 2014.

dem.⁵ Genom att introducera heliga skrifter presenteras en del av verkligheten i klassrummet utan att eleverna behöver resa för att uppleva mötet med vad som till viss del ingår i den egna och andras kulturer. Därför anser jag det viktigt att undersöka vilka förutsättningar som finns på gymnasieskolan för att arbeta med primärmaterial, och då främst religiösa skrifter. Det gör jag genom att granska gällande styrdokument samt de läromedel som används på de gymnasieskolor som är aktuella i min undersökning. Jag är även intresserad av att veta hur och varför lärare arbetar med religiösa skrifter i klassrummet, samt vilka erfarenheter de har på detta område. För att ta reda på det intervjuade jag gymnasielärare som undervisar i religionskunskap på gymnasiet. I resultatdelen presenteras vad lärarna anser om detta samt andra teman som diskuterades under intervjuerna. Således beaktas både den statliga, kommunala och individuella nivån i denna studie. Styrdokument med tillhörande kommentarmaterial är Skolverket upphovsmän till, vilket är ett statligt verk. De läromedel som används på skolorna bestäms ofta kommunalt, och det är upp till lärarna i arbetslag och enskilt att göra urval.

När forskning om religiösa skrifter inventeras framhålls det att religiösa skrifter inte enbart är viktiga ur en semantisk aspekt utan även i en performativ och ikonisk dimension, något som jag erfar ofta glöms bort i Sverige där tyngdpunkten ligger på det semantiska då texter studeras. Forskning har visat att när människor lever och praktiserar sin religion kan religiösa skrifter få mångfaldiga betydelser och funktioner som inte nödvändigtvis används för innehållets skull. Det är i den protestantiska traditionen det är vanligt med fokus på semantiken.⁶ Det kan anses viktigt att belysa den mångfald som finns i bruket av de religiösa skrifterna inom olika religiösa traditioner eftersom Sverige i modern tid präglas av mångfald. Jag är i denna uppsats intresserad av att ta reda på vilken textsyn lärarna förmedlar till sina elever och om den dominerande textsynen i Sverige är problematisk i religionskunskapsundervisningen. Detta gör jag genom att analysera materialet utifrån James W Watts teori om texters tre dimensioner. Watts har kritiserat betoningen på det semantiska när texter studeras eftersom skrifter används olika i olika kulturer. Han har introducerat ytterligare två dimensioner av texter, vilka är den performativa och den ikoniska dimensionen, vilket har bidragit till nya sätt att se på och tänka om religiösa skrifter och praktiker.

1.1 Syfte och frågeställningar

Genom att studera i vilken utsträckning religiösa skrifter används i undervisningen på gymnasiet, samt hur lärare praktiskt undervisar om religiösa skrifter och varför det går till på det viset, vill jag undersöka om lärarnas undervisningsmetoder inbegriper läsning och tolkning av och förståelse för religiösa skrifter och deras funktioner som ett sätt att motverka att fördomar om religiösa traditioner får fäste och sprids. Målet med detta är att undersöka om lärarnas undervisning svarar mot läroplanens mål och religionsdidaktikers efterfrågan. Forskare poängterar vikten av att möta primärmaterial för att få ökad förståelse för och en upplevelse av den religion som studeras.⁷ De har konstaterat att detta inte är möjligt enbart i mötet med lärobokstexten, utan elever måste få se och läsa urkunder för att förstå praktiken och för att få förståelse för hur skrifter används och tillämpas i olika religiösa traditioner.

Syftet är att undersöka om de styrdokument som är gällande sedan 2011 och de läromedel som används på skolorna ger förutsättningar för att bedriva undervisning i

⁵ Roos, Lena, "Närkontakt och nätkontakt", i Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, Studentlitteratur AB, Lund, 2011, s. 143.

⁶ Miller Parmenter, Dorina, "The Iconic Book: The Image of the Bible in Early Christian Rituals" i Watts, James W (red.), *Iconic Books and Texts*, Equinox, Sheffield, 2013, s. 65.

⁷ Roos, 2011, s. 142.

och om de religiösa skrifterna. Undervisningskontexten, hur lärare närmar sig religiösa skrifter i undervisningen undersöks. James W Watts teori om de tre textdimensionerna används för att utreda vilken textsyn som råder i svensk skola samt vilka konsekvenser det får för elevernas förmåga att förstå och respektera andra religiösa traditioners tankar och religionsutövande. Det kanske viktigaste syftet är att uppmärksamma skrifternas betydelse som kulturbärare, samt om det visar sig vara så att undervisningen är semantiskt inriktad ta reda på varför och hur den kan utvecklas och förbättras.

Min hypotes är att gymnasielärarna har en kulturkristen förförståelse och därför betonar texttolkning och inte förståelse för religiösa skrifers olika funktioner för människor.

Mina frågeställningar är följande:

- Vilka förutsättningar för undervisning om och i religiösa skrifter ger gällande styrdokument?
- Hur, när och varför arbetar gymnasielärare med primärmaterial, främst religiösa skrifter, i undervisningen?
- Vilka utmaningar och möjligheter innebär detta arbetssätt enligt gymnasielärarnas erfarenheter?
- Vilken typ av textsyn förmedlar lärarna genom sin undervisning och hur påverkar den undervisningen och elevernas förståelse för andra religioner och kulturer?
- Vilka förutsättningar för undervisning om och i religiösa skrifter ger de läroböcker som används på skolorna?

1.2 Tidigare forskning

I detta kapitel redogör jag för den svenska forskning som finns rörande hur ungdomar tolkar och förstår religiösa skrifter, läroboksgranskningar och mångkulturalitet. Dessa forskningsområden är centrala för att förstå de förutsättningar som finns på skolorna att arbeta med religiösa skrifter och det klimat som råder i klassrummen på gymnasieskolor runt om i landet. Det som genomsyrat tidigare forskning inom området som behandlar religiösa skrifter är den kulturkristna textsynen med fokus på det semantiska med Bibeln i centrum, något som problematiseras i denna uppsats. Forskningsöversikten kan delas in i tre delar och för att detta ska bli tydligt sorteras den tidigare forskningen in under tre underrubriker. Den första delen behandlar hur religiösa skrifter används i undervisningen, den andra redogör för läromedelsanalyser och den tredje delen behandlar mångkulturalitet.

1.2.1 Religiösa skrifter i undervisningen

Teologen Göte Olingdahl, författare till *Tonåringar tolkar Bibeln*,⁸ har i en undersökning försökt studera vad tonåringar får för känslor när de läser bibeltext samt i vilken grad de förstår texten. Undersökningen publicerades år 1986 och stöder sig på läroplanerna som var aktuella på 1980-talet, men studien är fortfarande relevant i vissa avseenden då den ger en fingervisning om hur ungdomar upplever mötet med en religiös text. Olingdahl är kritisk mot läromedels behandling av Bibeln, då den enbart leder till en ytförståelse av fakta. Han konstaterar också att även rent kvantitativt minskar bibliska inslag i läromedel.⁹ Enligt Olingdahl upplever många lärare bibelundervisningen som svårast att hantera i religionsämnet. En möjlig förklaring kan vara den att elever antas vara negativt inställda till texten och en annan kan vara att det

⁸ Olingdahl, Göte, *Tonåringar tolkar Bibeln*, InterSkrift och Svenska Bibelsällskapet, Malmö, 1986.

⁹ Olingdahl, 1986, s. 10.

är svårt att bedriva denna typ av undervisning.¹⁰ När elevernas reaktioner på texten undersöks blir resultaten varken negativa eller positiva och överlag verkar det som att eleverna är likgiltiga inför den. De skillnader som kan iakttas är att konfirmerade elever reagerar med mer glädje och intresse än de elever som inte är konfirmerade, samt att flickor genomgående är mer sympatiskt inställda till bibeltext än vad pojkar är.¹¹ När författaren sammanfattar sina resultat vad gäller elevers känslor för bibeltexten står det klart att elever alltså tycks reagera svagt och neutralt.¹² När det gäller förståelsen av bibeltexten så tolkar och förstår konfirmerade elever texten i samma grad som elever som inte är konfirmerade. Generellt sett klarar flickor det kognitiva testet bättre än pojkar.¹³ Ett samband mellan känslor och kognitiv förmåga framträder då det i materialet visar sig att de elever som känner glädje och intresse är de som tolkar och förstår bibeltexten bäst. De elever som däremot upplever likgiltighet och tråkighet är svagpresterande när det gäller att förstå det lästa. Det är dock omöjligt att avgöra om det är positiva attityder som föder god tolkningsförmåga eller om det är tvärtom, att de elever som har lätt för att förstå och tolka är de som upplever mest glädje.¹⁴

Monica Reichenberg är professor i pedagogik och intresserad av frågor som rör läsförståelse, således är även hennes forskning semantiskt inriktad då det är läsförståelse i ett pedagogiskt sammanhang som utreds. Reichenberg har genomfört en pilotstudie där hon undersökt vad elever förstår av två bibeltexter. Till att börja med konstateras att avkodning av ord vid läsning kan automatiseras, till skillnad från läsförståelsen som aldrig blir automatisk.¹⁵ I internationella läsundersökningar har det visat sig att ”Om man ser till de svenska resultaten så kan konstateras att eleverna är duktiga på att söka information och att tolka den. Däremot är de sämre på att reflektera över informationens innehåll. Detta gäller speciellt pojkarna”.¹⁶ Elever med svenska som modersmål presterar bättre än elever som har ett annat modersmål än svenska.¹⁷ I pilotundersökningen deltog 24 elever i årskurs 7. Hälften av informanterna var flickor och hälften var pojkar. Det visade sig att eleverna inte hade några svårigheter med att besvara de faktabaserade frågorna, men inferensfrågorna visade sig vara svåra för dem. Reichenberg menar att den aktiva, strategiska läsningen inte kommer av sig självt och att elever behöver undervisas i hur de ska ta sig an olika texttyper.¹⁸ Utifrån undersökningen kan det utläsas att elevernas sociala kontext i vilken de lever spelar in i tolkningen eftersom de flickor som hade utländsk bakgrund presterade bättre än elever med svensk bakgrund. Undersökningar som gjorts tidigare visar att elever med invandrarbakgrund ofta har större kännedom om och känsla för religion än svenska elever.¹⁹ Det anser jag kan bero på den sekularisering Sverige genomgått som lett till att svenska ungdomar upplever religion som något främmande. En slutsats Reichenberg kommer fram till är att inferensläsning borde lyftas fram i skolan och att elever behöver utveckla sin förmåga att bedöma sina egna svar.²⁰ När läraren i liten grupp diskuterade

¹⁰ Olingdahl, 1986, s. 11.

¹¹ Olingdahl, 1986, s. 23-25.

¹² Olingdahl, 1986, s. 27.

¹³ Olingdahl, 1986, s. 35-37.

¹⁴ Olingdahl, 1986, s. 39-41.

¹⁵ Reichenberg, Monica, *Vad står det egentligen i texten? En pilotstudie av elevers förståelse av två bibeltexter*, IDP-rapporter 2003:02, Göteborgs universitet, 2003, s. 2.

¹⁶ Reichenberg, 2003, s. 3.

¹⁷ Reichenberg, 2003, s. 3.

¹⁸ Reichenberg, 2003, s. 6.

¹⁹ Reichenberg, 2003, s. 31-33.

²⁰ Reichenberg, 2003, s. 34.

bibeltexterna med eleverna framträdde skillnader gentemot den skriftliga undersökning som genomfördes. Skillnaden är att i den muntliga delen av undersökningen när läraren ställde öppna frågor blev elevsvaren längre och mer utförliga. Eleverna formulerade egna meningar i större utsträckning och engagemanget ökade då eleverna själva fick stå för tankeverksamheten.²¹ Studien visar att möjligheten till tolkning och reflektion ökar när texter läses gemensamt. Studien visar också att det är viktigt att läraren segmenterar texten. Det ökar förståelsen och tolkningsmöjligheterna hos eleverna, och läraren kan försäkra sig om att eleverna hänger med.²²

Religionshistorikern Lena Roos menar att vi inte enbart kan läsa läroböcker i religionsundervisningen eftersom de ger en förenklad och generaliserad bild. De kan inte ge eleven någon känsla eller erfarenhet av det som beskrivs, inte heller förståelse för hur texter upplevs och används av religiösa människor. Vidare menar Roos "[a]tt möta religionernas primärmaterial är att ta religionernas utövare på allvar. De som bekänner sig till de olika världsreligionerna anser att det finns ett värde i att studera de heliga texterna, att delta i ritualerna, att närma sig de heliga föremålen och platserna."²³ Det kan utläsas i denna utsaga att Roos har ett bredare religionshistoriskt angreppssätt då hon inte enbart betonar de heliga skrifternas innehåll. Genom att möta primärmaterial istället för att enbart läsa om det respekterar man de troendes perspektiv och det anser Roos vara av stor vikt.²⁴ Hon hävdar att det på högskolenivå är vanligt att studenter får studera primärmaterial utan att de har någon som helst förförståelse av det. Enligt en enkätundersökning riktad till lärare på högskolor som genomfördes av Roos 2009 är religiösa texter det primärmaterial som är vanligast förekommande vid undervisning om världsreligionerna på högskolenivå.²⁵ I undersökningen framkommer det att studenter inte hållit eller läst i Koranen, och vad som är än mer uppseendeväckande är att de inte heller har hållit eller läst i Bibeln under sin tidigare utbildning.²⁶ Detta är problematiskt eftersom studenterna inte har det som inbegrips i allmänbildningen och saknar vidare kännedom om västerländsk kultur. En fara med detta, enligt Roos, är att människor kan avfärda religiösa texter på grund av felaktiga uppfattningar om texterna.²⁷ Roos ger några förslag på hur man som lärare kan arbeta med primärkällor av detta slag i skolan. För mindre barn handlar det om att de ska få höra berättelser och skriva om dessa berättelser. Äldre elever och studenter kan gå längre och läsa texterna. Idag finns heliga texter tillgängliga på internet både i original och i översättning, så det är inte svårt att komma i kontakt med primärmaterial om man vet vad man letar efter.²⁸ Roos råd är dock semantiskt inriktade och förutsätter att det är innehållet i skrifterna som är viktigast för förståelse. Men det försvårar elevers förståelse för hur människor, som inte kan eller vill läsa skrifterna utan överlåter det till specialister, ändå vördar skrifterna och reagerar skarpt när de vanäras. Anledningen till att det inte undervisas med utgångspunkt i religiösa texter i så stor utsträckning tror Roos beror på att lärare är rädda för att undervisningen ska bli konfessionell och på grund av att det i de nya ämnesplanerna uttryckligen står att religiösa texter ska behandlas först i specialiseringskursen.²⁹

²¹ Reichenberg, 2003, s. 46.

²² Reichenberg, 2003, s. 56-62.

²³ Roos, 2011, s. 142.

²⁴ Roos, 2011, s. 142.

²⁵ Roos, 2011, s. 143.

²⁶ Roos, 2011, s. 143.

²⁷ Roos, 2011, s. 143.

²⁸ Roos, 2011, s. 144-151.

²⁹ Roos, 2011, s. 152.

Religionsvetaren och ämnesdidaktikern Carl E Olivestam menar att om det är lärarens avsikt att nå autentiska upplevelser med eleverna så måste komplement till läroboken introduceras i undervisningen. Annars kommer inte eleverna i kontakt med verkliga föremål, företeelser och miljöer, vilket enligt honom är viktigt. Det är även viktigt att lärarna själva kommer i kontakt med detta tidigare för att de ska kunna bedriva denna autentiska religionsundervisning. Motsatsen till denna typ av undervisningsmetod är den instrumentella där eleverna istället för att exempelvis besöka en kyrka får läsa någon annans beskrivelse av kyrkan i en lärobok. Detta är enligt Olivestam en undervisningsmetod som eleverna lärt sig stå ut med och överför således kunskap från läroboken till skrivhäftet.³⁰ ”Inom religionsämnet är det väsentligt att få en text, som skrivits i en helt annan tid och för helt andra människor, att bli meningsfull för eleverna i dagens skola”.³¹ Om läraren väljer texter/personer/tillfällen som återfinns i olika religioners skrifter kan olika religioner jämföras och representera närområdet där olika religioner finns närvarande. En person som Olivestam lyfter upp i de religiösa texterna är Jona, eftersom motivet återfinns i de judiska, kristna och muslimska texterna, samt de hinduiska och buddhistiska skrifterna.³² Genom texttolkning kommer eleverna få större förståelse för varför mycket gamla texter fortfarande kan vara aktuella för dagens människor. Det kan även medverka till öppenhet för olika tolkningsmöjligheter och tillämpningar när de diskuteras med andra människor som har andra religiösa bakgrunder. Detta anser Olivestam vara nödvändigt i dagens samhälle som präglas av religiös mångfald och när resandet mellan kulturgränser ökar.³³ Liksom tidigare nämnda forskare har Olivestam en semantisk utgångspunkt med innehållet i fokus.

Genomgången av forskningen rörande religiösa skrifter i undervisningen är relevant i min uppsats på så vis att den belyser hur det gått till historiskt, samt att den möjliggör jämförelser med hur lärarna i min studie använder sig av primärmaterial i undervisningen.

1.2.2 Läromedelsanalyser

Eftersom läroboksanalys är en metod som används i min uppsats är genomgången av tidigare forskning om läromedel relevant. Den medför att jag har utgångspunkter, samt kan jämföra med läroböckerna som jag analyserar, vilka skrivits i ett senare skede och på så vis möjliggörs spårandet av en utveckling.

Johan Wickström är religionshistoriker och pedagog och problematiserar det faktum att forskning visar att det fortfarande är så att läroböcker är styrande för undervisningen. Han konstaterar att ”[s]edan 1991 står det skolor och lärare fritt att välja läromedel som ska användas i undervisningen för att nå utbildningens mål. Tidigare var valen statligt reglerade.”³⁴ Detta faktum tycks inte påverka läromedlets ställning. Skolverket har genomfört läroboksgranskningar och starkt kritiserat dessa läromedel som ofta innehåller ideologiska uttryck och negativa representationer.³⁵ Dessa lärobokstexter är därför problematiska, men författaren menar att det inte finns någon helt oproblematiserad text, utan att alla texter är problematiska för någon individ. Även de kritiserade lärobokstexterna kan vara värdefulla om man använder dem till att låta eleverna öva upp

³⁰ Olivestam, Carl E, *Religionsdidaktik – om teori, perspektiv och praktik i religionsundervisningen*, Liber AB, Stockholm, 2006, s. 60-61.

³¹ Olivestam, 2006, s. 91.

³² Olivestam, 2006, s. 91-95, 99.

³³ Olivestam, 2006, s. 99.

³⁴ Wickström, Johan, ”Didaktisk textkompetens”, i Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, Studentlitteratur AB, Lund, 2011, s. 157.

³⁵ Wickström, 2011, s. 157-158.

sin kritiska förmåga.³⁶ Tre aspekter bör ombesörjas i religionsundervisningen och de är att väcka elevers nyfikenhet och tolerans mot andra människor, bidra till elevers existentiella utveckling samt vara verklighetsrelevant och samhällstillvänd så att kritiska färdigheter kan övas.³⁷

En av de som granskat läromedel inom religionskunskap är Kjell Härenstam, professor i religionsvetenskap. År 2000 publicerades *Kan du höra vindhästen? Religionsdidaktik – om konsten att välja kunskap*.³⁸ Härenstam menar att det i litteratur om religion och kultur i Tibet finns två bilder. Den ena bilden framställer tibetansk buddhism som den mest degenererade formen av religion. Den andra bilden framställer Tibet som centrum för högre visdom och djupare insikt.³⁹ Framställningen av buddhismen varierar beroende av den tolkning och det perspektiv läroboksförfattaren har. Vill man beskriva buddhismen som enbart ett etiskt system så är det möjligt, tillika som filosofi. Visst innehåller buddhismen detta – men inte enbart detta. Buddhismen är en världsreligion bland andra, där tron på mirakel och besvärjelser är en stor del av den levda buddhismen i Asien.⁴⁰ Härenstam konstaterar att tibetansk buddhism inte ges något stort utrymme i svenska läroböcker. De tidigaste läroböckerna som granskats i studien fokuserar på exotism och primitivitet, vilket eleverna inte kan relatera till sitt egna andliga liv. De senaste läroböckerna som studerats betonar det ideologiska innehållet och framställer Dalai Lama som en frihetskämpe.⁴¹ Konstateras kan att urval till läromedel påverkas av tidsanda, samt det politiska och religiösa klimatet i vårt eget land.⁴²

Läromedel inom religionskunskap har även granskats av islamologen Jonas Otterbeck. Sju olika läroböcker som användes i religionskunskapsämnet på skolor i Malmö i början av 2000-talet granskades vad gäller deras framställning av islam. Detta fokus på islams framställning medför att studien saknar jämförelser med representationer av andra religioner. Samtliga läroboksförfattare som innefattas i studien har varit lärare, ingen av dem är praktiserande muslim men två av dem är praktiserande kristna. Lärare som väljer att skriva läroböcker gör det ofta efter den modell och upplägg som läroboken de använt i undervisningen hade och det faktum att äldre upplagor av läroböcker reproduceras anser Otterbeck problematiskt. Både små och stora sakfel hittades när läroböckerna granskades, varav ett exempel är att Koranen framställs som en lagbok som presenterar regler som ska följas, en funktion som främst Haditherna har. Samt att Koranen framställs som en aktör genom formuleringar som ”Koranen säger...” och det framförallt när det gäller negativa aspekter som rör lagar och förbud. Givetvis säger Koranen ingenting utan det är i mötet med läsaren som en tolkning sker. Otterbeck menar att det bör uppmärksammas att det sker urval till läroböcker, men dessa urval motiveras aldrig i lärobokstexten. De val av suror som citeras är inte häpnadsväckande menar Otterbeck, då de ofta handlar om förbud mot vin, hududstraff och jihad. Att just de väljs ut beror på den åtskillnad som ofta görs i vårt samhälle mellan väst och öst, ”vi och dem”. I presentationen av granskningen går det att utläsa att läromedelsförfattarnas framställning av den heliga skriften Koranen är problematisk. Men vad som enligt Otterbeck är än mer problematiskt är att våld och

³⁶ Wickström, 2011, s. 160.

³⁷ Wickström, 2011, s. 161.

³⁸ Härenstam, Kjell, *Kan du höra vindhästen? Religionsdidaktik – om konsten att välja kunskap*, Studentlitteratur, Lund, 2000.

³⁹ Härenstam, 2000, s. 7-8.

⁴⁰ Härenstam, 2000, s. 13-16.

⁴¹ Härenstam, 2000, s. 108.

⁴² Härenstam, 2000, s. 119.

straff, ett osynliggörande av den muslimska kvinnan och fundamentalism är det som är mest framträdande kännetecken för den muslimska gemenskapen. Mångfalden, vilket inbegriper de olika tolkningarna och det dagliga livet, ges inget utrymme i läroböckerna. Islamologen Jan Hjärpe föreslår fyra kategoriseringar av muslimska tolkningar för att förklara relationen mellan religion och politik: sekularism, traditionalism, modernism och fundamentalism. Noterbart är att dessa kategoriseringar inte används uttryckligen i lärobokstexterna, utan där behandlas islamistiska tolkningar som den sanna tolkningen av islam. Islam framställs som en homogen religion som varit oförändrad sedan den uppkom på 600-talet. Men det är givetvis inte sant. Alla religiösa traditioner, inklusive islam, utvecklas, omtolkas och omformas i alla tider. Otterbeck har talat med unga muslimer som bor i Malmö som är oroade över hur islam framställs i läroböcker. En del känner sig kränkta, andra förvirrade. Muslimska elever främliggörs från andra elever i svensk skola genom lärobokstexters framställning av ”vi och dem”. Den levda mångfalden av islam finns representerad i klassrummen i Malmö, där uppskattningsvis 15 procent av invånarna är muslimer. Men den finns inte representerad i läroböckerna, vilket är ett problem som Otterbeck menar bör tas på allvar. En slutsats är att läroböcker behöver granskas, diskuteras och förbättras.⁴³

Det kan konstateras att forskare förhållit sig kritiska till läromedel. Det är viktigt att påängtera att läromedel agerar på en privat marknad utan statlig kontroll. Läromedelsförfattarna vill givetvis sälja sina böcker och förhåller sig således till nationella styrdokument.⁴⁴

1.2.3 Mångkulturalitet i skolan

I min uppsats utreds det om de intervjuade lärarna anser att undervisning i och om primärmaterial, främst religiösa skrifter, kan leda till att fördomar minskar och därför är förståelsen för mångkulturalitet och hur förståelse och tolerans mellan människor kan öka central.

Andreas Konstantinides menar att mångkulturaliteten i skolan måste ses som en tillgång eftersom den kan bidra till att förbättra elevers kulturella medvetenhet och förståelse. ”Kunskaper om andra kulturer och trosuppfattningar skall ges i skolan och undervisningen skall främja respekt för att människor har olika kulturella bakgrunder”.⁴⁵ Han konstaterar att det sedan 1940-talet varit ett mål att ge skolans undervisning ett internationellt perspektiv. Konstantinides genomförde studier på två högstadieskolor i Malmö med syftet att ta reda på vad ungdomar tänkte i interkulturella frågor, samt med syftet att utveckla deras internationella och interkulturella förståelse genom undervisning.⁴⁶ I attitydundersökningar har det visat sig att folk som är fördomsfulla och negativt inställda till invandare är intoleranta även när det gäller andra samhällsaspekter så som kriminalvård, u-hjälp och jämställdhet. Dessa intoleranta människor beskrivs som otrygga, med negativ självuppfattning och med avsaknad av möjligheten att påverka sin egen situation. Intoleranta människor blir inte mer toleranta av att motbevisas i sakfrågor, snarare tvärtom. Toleranta människor däremot är oftast toleranta även när det gäller andra aspekter som de nämnda ovan. De är trygga, nyfikna

⁴³ Otterbeck, Jonas, ”What is Reasonable to Demand? Islam in Swedish Textbooks”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 31, Issue 4, 2005, p. 795-812.

⁴⁴ Härenstam, Kjell, *Rapport 285. I enighet med skolans värdegrund?: En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, Skolverket, Stockholm, 2006, s. 7, 46-47.

⁴⁵ Konstantinides, Andreas, *Undervisning för internationell och interkulturell förståelse- En studie på högstadiet i Malmö*, Lunds universitet, Malmö, 1994, s. 7.

⁴⁶ Konstantinides, 1994, s. 18-21.

och självständiga personer.⁴⁷ Konstantinides menar att interkulturella möten och interkulturella kunskaper är av största vikt för att interkulturell förståelse ska kunna uppnås. När det gäller interkulturella möten måste de ske fysiskt, att enbart läsa om kulturella skillnader i böcker är inte tillräckligt. Det krävs vidare kunskaper i språk, kultur och medvetenhet om variationer. Detta sammantaget kan leda till att förståelsen och toleransen mellan människor ökar.⁴⁸ Förutom undervisning på temat fick eleverna i undersökningen delta i en enkät och en uppsatsskrivningsuppgift. Vad gäller resultaten av enkäten är tendensen den att de elever som går i årskurs 9 är mer definitiva och säkra på sina svar än de som går i årskurs 7, vilket kan bero på att de tillägnat sig större språkkunskaper och bättre omvärldsorientering. Med stigande ålder har eleverna träffat och umgåtts mer med människor med annan kulturell bakgrund och har därför utvecklat lite bättre förståelse.⁴⁹ Elever med annan etnisk bakgrund är mer definitiva i sina svar än svenska elever, vilket kan bero på att de har erfarenhet från en tvåkulturell hemmiljö. Vidare konstateras att det inte är någon skillnad på vad flickor och pojkar svarar.⁵⁰ I analysen av elevuppsatserna menar Konstantinides att religion är ett ord som återkommer många gånger och att religionens roll därför är betydande för förståelsen bland elever med olika kulturell bakgrund.⁵¹

1.3 Metod och material

I detta kapitel redogör jag för de metoder som används i uppsatsen, mitt tillvägagångssätt, urval och material.

Eftersom jag i denna uppsats är intresserad av hur, när och varför gymnasielärare undervisar om och i religiösa skrifter har jag utgått från den kvalitativa metoden och genomfört semi-strukturerade intervjuer. En kvalitativ metod är lämplig då syftet är att skapa förståelse för något och förklara sammanhang, som det varit i mitt fall. Ännu en fördel är att metoden är flexibel.⁵² En intervjuguide fanns som stöd för intervjuerna (se Bilaga A). Intervjuguiden rekommenderas eftersom de utgör bra stöd för minnet så att samtalen fortsätter handla om de ämnen och teman som intervjun var tänkt att handla om.⁵³ Bland andra Pål Repstad poängterar att det finns många fördelar med att spela in intervjuerna eftersom anteckningar stjäl tid och fokus och dessutom filtreras svaren informanterna ger redan från början.⁵⁴ För att jag skulle kunna förhålla mig objektiv till materialet använde jag mig av inspelningar som lärarna gav sin tillåtelse till. Jag transkriberade relevant data från intervjuerna med hjälp av ljudupptagningarna. Transkriberingar är nödvändiga att utföra då det möjliggör direktcitat i resultat- och analysdelen, samt ökar studiens tillförlitlighet.⁵⁵ Jag gjorde ett geografiskt urval och intervjuade sex verksamma gymnasielärare i religionskunskap på tre av de största kommunala gymnasieskolorna i Karlskrona. Ett bekvämlighetsurval genomfördes då jag tillfrågade samtliga åtta undervisande religionskunskapslärare och intervjuade de som ville medverka i studien.

⁴⁷ Konstantinides, 1994, s. 32-33.

⁴⁸ Konstantinides, 1994, s. 34-35.

⁴⁹ Konstantinides, 1994, s. 52.

⁵⁰ Konstantinides, 1994, s. 56-61.

⁵¹ Konstantinides, 1994, s. 108.

⁵² Eliasson, Annika, *Kvantitativ metod från början*, Studentlitteratur AB, Lund, 2013, s. 27.

⁵³ Repstad, Pål, *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, Studentlitteratur, 2007, s.

86.

⁵⁴ Repstad, 2007, s. 93-95.

⁵⁵ Repstad, 2007, s. 112-113.

Mitt material är både muntligt och skriftligt på så vis att jag kombinerade den kvalitativa metoden med textanalys av styrdokument och läroböcker. För att undersöka vilka förutsättningar gällande styrdokument ger för att bedriva undervisning i och om religiösa skrifter genomläste jag dokumenten och tog fasta på det innehåll som berör urkunder, texter och källkritik. För att belysa vilka förutsättningar läroböckerna ger genomförde jag läroboksgranskningar av de två läroböcker som lärarna använder sig av, vilka är *Söka svar- Religionskunskap kurs 1 och 2*, samt *Religion och sånt 1*.⁵⁶ Läroboksgranskningarna gjordes med fokus på hur och när religiösa skrifter presenteras, vad läroboksförfattarna väljer att ta upp för fakta och vilket utrymme skrifterna ges rent kvantitativt. För att undersöka om läroböckerna kan användas som utgångspunkt för lärande om och i religiösa skrifter analyserade jag hur vanligt förekommande det är att de religiösa skrifterna är synliga i läroböckerna vad gäller citat, utdrag, hänvisningar till religiösa skrifter och bilder. Denna triangulering, det vill säga blandning av metoder, användes för att undersöka om undervisningen med hjälp av läroböckerna svarar mot de mål som finns i läroplanen för gymnasiet och ämnesplanerna i religionskunskap.

Mitt material består således av sex intervjuer med verksamma religionskunskapslärare på tre kommunala gymnasieskolor i Karlskrona kommun. Materialet består även av läroplan och ämnesplaner för religionskunskap på gymnasiet Gy11, samt de två läroböcker som används i undervisningen, vilka är *Söka svar- Religionskunskap kurs 1 och 2*, samt *Religion och sånt 1*.⁵⁷

För att bestämma en undersöknings trovärdighet används ofta begreppen reliabilitet och validitet. För att hög reliabilitet ska uppnås ska man kunna lita på att undersökningen ger samma resultat om den upprepas och därför är det viktigt att se till att de uppgifter man får fram i undersökningen är pålitliga.⁵⁸ Vad avser min intervjuundersökning finner jag det inte troligt att lärarna skulle vilja undanhålla eller förstålla något inför mig och således torde resultatet bli detsamma om intervjuerna upprepades. När intervjusvaren presenteras och analyseras sker det utifrån min uppfattning om vad lärarna avsåg, vilket i sig är en tolkning. Det är ofrånkomligt att tolka svaren, men jag har försökt att förhålla mig så objektiv som möjligt när jag bearbetat materialet. Vad avser granskningen av styrdokumentet är den i viss mån subjektiv eftersom jag tolkat det innehållsliga. Det är dock meningen att det ska finnas tolkningsmöjligheter i Skolverkets formuleringar och verksamma lärare tolkar dokumenten hela tiden. Jag anser att det finns belägg för mina tolkningar då enbart stoff rörande urkunder, texter och källkritik plockats ut. Skulle en annan läsare med samma glasögon läsa dokumentet tar jag det för troligt att resultatet skulle bli detsamma. När jag granskat läroböckerna har jag gjort det med ett filter för ögonen. Jag har försökt se om religiösa skrifter nämns, hur ofta, i vilket sammanhang och hur synliga skrifterna är i lärobokstextens framställning. Jag har tagit hänsyn till textmassa och bilder, samt utdrag, citat och hänvisningar. Urvalet har påverkat resultatet, vilket är en självklarhet, men för mitt syfte med undersökningen passar det sig. Validitet handlar om giltighet och om ifall undersökningen mäter det den avser att mäta.⁵⁹ Jag ville i intervjuundersökningen ta reda på om lärare undervisar med hjälp av religiösa skrifter och hur det går till, samt ta reda på vilka erfarenheter de har av detta arbetssätt. I studiet av styrdokumentet och granskningen av läroböckerna utgick jag från vissa fastslagna punkter, urvalskriterier, vilka jag anser svarar mot det jag vill uppnå och få svar på. Därför anser jag att metoderna är lämpliga. Studien kan i viss mån generaliseras till att

⁵⁶ Eriksson, Leif och Flennegård Mattsson, Maria, *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2*, Liber AB, Stockholm, 2012; Ring, Börge, *Religion och sånt 1*, Liber AB, Stockholm, 2013.

⁵⁷ Eriksson och Flennegård Mattsson, 2012: Ring, 2013.

⁵⁸ Eliasson, 2013, s. 14-15.

⁵⁹ Eliasson, 2013, s. 16-17.

gälla religionskunskapslärararkollegiet på de berörda gymnasieskolorna i Karlskrona kommun, men eftersom studien i stort är kvalitativ är den inte representativ.

Har mina metoder inverkat på mina slutsatser? Ja, det är ofrånkomligt. Jag anser dock att de är tillförlitliga och rimliga. Reliabiliteten anser jag vara god eftersom undersökningen om den upprepas skulle visa på samma resultat. Jag är dock medveten om att intervjuundersökningen skulle kunnat få ett annat utfall om frågorna ställts annorlunda eller följts upp av fler följdfrågor. Eftersom jag inte är en erfaren intervjuare märker jag en viss skillnad på första och sista intervjun då jag under tidens gång blivit mer säker i min roll och utvecklats till att kunna delta mer i samtalet genom att ställa fler följdfrågor. Vad avser validiteten anser jag att de frågor som ställs besvaras med hjälp av de metoder jag använder. Det hade varit intressant att följa upp eller utveckla denna studie med observationer under lektionstid, eftersom lärarna kan ha svårt att uttrycka sina tankar med det de gör i klassrummet.

De forskningsetiska principer jag tagit hänsyn till innan och under intervjuerna samt i efterarbetet är till att börja med informationskravet. Rektorer och lärare informerades tidigt om syftet med min uppsats och om varför just de blev tillfrågade om att delta i intervjuundersökningen. Jag fick rektorernas samtycke till att genomföra intervjuerna på skolorna. Genom att poängtera att deltagandet var frivilligt och när som helst kunde avbrytas anammade jag samtyckeskravet. Ingen lärare blev tvingad till att delta och anonymiseras i min framställning, vilket svarar mot konfidentialitetskravet. Enligt nyttjandekravet ska studien kunna kontrolleras och delas med andra intressenter, varför jag sparar inspelningarna från intervjuerna.⁶⁰

1.4 Religiösa skrifter

I detta avsnitt presenteras hinduismens, buddhismens, judendomens, kristendomens och islams mest framträdande skrifter. Anledningen till att dessa religiösa traditioners skrifter valts ut beror på att de betonas i gällande styrdokument samt går att återfinna i undervisningskontexten. Syftet med detta avsnitt är att ge läsaren en överblick över de texter som finns och hur de behandlats, uppfattats, brukats och tolkats i olika tider så att James W Watts teori ska vara lättare att förstå. Tidigare forskning har lagt fokus på det semantiska, något som teoretikern Watts problematiserar, eftersom han anser att texter har fler funktioner än den som rör innehållet. Det faktum att texter både är muntliga och skriftliga hänger samman med texters olika funktioner.

William A Graham, professor i religionshistoria, menar att vi lever i en värld dominerad av det skrivna ordet. Västvärlden har fokuserat på skrifter som skrivna dokument eller artefakter, som fysiska objekt kallade heliga böcker. I västvärlden tas den skrivna texten för självklar när det kommer till tro inom skriftliga samhällen. Vi påminns oftast inte om den centrala plats som det muntliga ordet innehar, i form av recitation, sång, högläsning, argumentation, memorering, och i meditation.⁶¹ Graham menar att västvärldens fokus på och förståelse av skrifter i fysisk form är problematisk eftersom skrifter används på många fler sätt än så. Graham belyser hur viktig förståelsen för det muntliga ordet, den muntliga skriften är. För honom står det klart att Koranen för muslimer i första hand är recitation och i andra hand en tryckt bok.⁶² Termen skrift är alltså oftast reserverad för religiösa texter som är nedskrivna, men i de flesta stora

⁶⁰ Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, 2002, s. 7-14; Jämför Pripp, Oscar, "Reflektion och etik", i Kaijser, Lars och Öhlander, Magnus (red.), *Etnologiskt fältarbete*, Studentlitteratur AB, Lund, 2011, s. 80-83.

⁶¹ Graham, William A, *Beyond the Written Word – Oral Aspects of Scripture in the History of Religion*, Cambridge University Press, 1987, s. ix.

⁶² Graham, 1987, s. x.

religiösa traditioner existerade heliga texter i muntlig form och skrevs ner ganska nyligen. Inom den hinduiska traditionen framfördes Vedaskrifterna muntligt under lång tid – inte främst på grund av okunskap om skriften, utan till följd av ett medvetet val. På grund av detta faktum är det svårt att definiera ordet skrift som en nedskrivna text. Även inom bokreligionerna judendom och kristendom har den muntliga dimensionen av skriften haft och har större betydelse än vi tror.⁶³

Religionshistorikern Kristina Myrvold menar att den enbart textliga synen på skrifter som har rådit inom forskningen på senare tid har kommit att kombineras med studiet av hur texter behandlas, föreställs och används i olika tider och kulturer. Fokus har kommit att hamna på hur texter ska förstås i den kontext de används i. För att kunna studera texten i dess kontext har forskare uppmärksammat både muntliga och skriftliga texter. Att bara förstå det semantiska är inte längre tillräckligt då skriften inte enbart kommunicerar symboliska betydelser och den historiska kontexten, utan den kan även vara en potentiell social aktör i det religiösa livet. Det finns religioner som värdesätter muntliga framföranden av texter högst och det finns religioner som skattar skriften högst. Det finns både likheter och skillnader mellan dessa religioner. Historiskt sett, i ett etnocentriskt perspektiv, har de muntliga texterna beskrivits som traditionella, rent av primitiva. Den skrivna texten ansågs modern och en utveckling av den förra och det fanns en tes om att skriften skulle ersätta de muntliga texterna då de muntliga och primitiva kulturerna skulle övergå i skriftkulturer. Men så blev det inte. Muntliga och skriftliga kulturer samexisterar och påverkar varandra i många komplexa relationer. I samhällen och kulturer som karaktäriseras av skriftliga texter återfinns muntliga kulturella inslag och likaså interagerar muntliga kulturer ständigt med det skrivna ordet.

Religionsvetaren Måns Broo menar att det är svårt att hitta gemensamma nämnare vad gäller innehåll och form i heliga böcker. En del texter är sedan de nedtecknades oförändrade när det kommer till form och språk, som exempelvis Koranen, medan en del andra kläs i modern språkdräkt som exempelvis den svenska Bibeln. Men en sak förenar heliga texter och det är att grupper av människor anser att de är heliga.⁶⁴ Idag är det ingen annan religion som har lika många och lika gamla heliga texter som hinduismen. De heliga skrifterna för hinduer är Vedaböckerna som blivit kanoniserade. Texterna anses vara gudomligt inspirerade men nedtecknade av människor.⁶⁵ ”Idag påpekar man ofta att en religion är långt mer än vad som ryms i dess kanoniska skrifter. I hinduismens fall är detta särskilt sant. Ändå är kunskap om hinduismens mångfacetterade skrifter en utmärkt väg till förståelse av denna fascinerande religion”.⁶⁶ När det gäller hinduiska texter är formen viktigare än innehållet. Vad protestantiska nordbor kallar skrift kallar hinduer ljud. Men för den skull är inte innehållet oviktigt, och betydelsen förs vidare från generation till generation. Heliga böcker behandlas ofta med vördnad av de troende då de slås in i tyg, undviks att läggas på golvet och människor som rör dem ska helst ha renat sig först. Böckerna kan även dyrkas på samma sätt som en gud eller helig människa. Syftet med läsningen kan variera då läsning kan ske för att få förståelse, insikt, visa att man är hängiven den gud det handlar om, för att skaffa sig meriter, för att förbättra livet, i underhållningssyfte, samt för att få ta del av den kraft speciellt kraftfulla texter sägs besitta så att exempelvis en släkting botas från en sjukdom. Mindre vanligt är det att läsa för att få regler att förhålla sig till.⁶⁷ Inom hinduismen är det brahminers och lärares, även kallade gurus, tolkningar

⁶³ Graham, 1987, s. 4-5.

⁶⁴ Broo, Måns, *Hinduismens heliga skrifter*, Atlantis AB, Stockholm, 2010, s. 13.

⁶⁵ Broo, 2010, s. 14.

⁶⁶ Broo, 2010, s. 15.

⁶⁷ Broo, 2010, s. 15-17.

och lärdomar som är av största vikt. Läraren förklarar skriften för eleven som därigenom får förståelse för texten.⁶⁸ De religiösa texterna är svåra att förstå utan kommentarer och olika religiösa grupper har publicerat egna kommentarer och tolkningar av de mest betydelsefulla texterna.⁶⁹ Det kan hävdas att västerländska forskare har visat större intresse än hinduerna för vad hymnerna betyder. Inom hinduismen anses det förtjänstfullt att lyssna på en recitation av en helig text även om man inte förstår den.⁷⁰

De buddhistiska texterna uppkom efter Buddhas parinirvana och traderades muntligt. När skrifterna traderades på pali, sanskrit, kinesiska och tibetanska kan de liknas vid sekteristiska varianter av den ursprungliga buddhistiska läran.⁷¹ Enligt den buddhistiska traditionen hölls det första rådsrådet för att kunna bevara Buddhas ord och lära i text så troget som möjligt. För att en text skulle ges auktoritet skulle fyra kriterier, uppställda av Buddha själv, uppfyllas. Dessa kriterier var att texten måste härröra från honom själv eller en äldre munk. Den måste överensstämma med läran och de regler som finns för munk- och nunneorden. Theravadabuddhismens texter heter Tipitaka och betyder tre korgar, detta på grund av att texterna är indelade i tre delar. Vinaya är regler för munk- och nunneorden, Sutta är Buddhas tal och samtal vari läran ryms, och Abhidhamma är vidare systematisering av läran.⁷² Skrifterna brukas bland annat i meditation och som förebilder till hur livet ska levas. I flera århundraden efter Buddhas död utvecklades samlingen. Även efter att kanon fastslagits traderades texterna muntligt i århundraden. Läran skrevs ner i skrift för första gången hundra år innan vår tideräknings början. Man bör vara medveten om att eftersom texterna skrevs ner långt efter Buddhas död kan mycket av innehållet förändrats och att det är en inriktning (Theravada) som beslutat vad som är viktigt att bevara.⁷³ När det gäller tolkningsfrågan sammankallades fyra rådsråden där munkarna skulle enas om vilka tolkningar som skulle vara gällande. Så småningom uppstod splittringar i den buddhistiska sanghan på grund av olika tolkningssätt och det är anledningen till att det finns olika inriktningar inom buddhismen. Theravadabuddhisterna var och är konservativa medan Mahayanabuddhister var och är mer positivt inställda till förändring och nytolkning.⁷⁴

Religionshistorikern Christer Hedin menar att judendom, kristendom och islam är syskonreligioner med ett gemensamt ursprung, gemensamma profeter och Gud, trots de motsättningar som finns religionerna emellan idag. Samtliga abrahamitiska religioner har texter av två slag. Den ena texttypen utgörs av centrala texter och den andra texttypen är kompletterande texter, det vill säga primära och sekundära texter.⁷⁵ ”Texterna utgör det konstanta inslaget i religionerna. De är en stor tillgång som grundläggande norm men också som inspirationskälla i fromhetslivet”.⁷⁶ Enligt Hedin brukas skrifterna inom dessa religioner som regelverk och som centralt inslag i religionsutövandet. Därför är texterna av stor betydelse, men de kan också vara problematiska eftersom de fungerar som tidlösa dokument medan deras begriplighet

⁶⁸ Jacobsen, Knut A, *Hinduismen – Historia, tradition, mångfald*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004, s. 65.

⁶⁹ Jacobsen, 2004, s. 66-67.

⁷⁰ Jacobsen, 2004, s. 82.

⁷¹ Robinson, Richard H, Johnson, Willard L, *The Buddhist Religion – A Historical Introduction*, Wadsworth Publishing Company, 1997, s. 51-55.

⁷² Jacobsen A, Knut, *Buddhismen- Religion, historia, liv*, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm, 2002, s. 140-141.

⁷³ Jacobsen, 2002, s. 141.

⁷⁴ Jacobsen, 2004, s. 137-139.

⁷⁵ Hedin, Christer, *Bibeln och Koranen*, Verbum Förlag AB, Stockholm, 2002, s. 9-11.

⁷⁶ Hedin, 2002, s. 18.

förutsätter att de är tidsbundna. Det som gör texterna värda att studera är också det som skapar motsättningar. Kontroversiella frågor kan inte undvikas, utan visar istället på texternas betydelse.⁷⁷ Meningsskiljaktigheter som uppstår rörande tolkningar av skrifterna både inom och mellan religionerna belyser deras vikt för utövarna. Tolkningens gränser är inte satta i det förflutna, utan de formuleras om av levande gemenskaper. Denna process är ständigt pågående och karaktäriseras av förhandling och kamp.⁷⁸

Den äldsta av de abrahamitiska religionerna är judendomen. I den judiska eller hebreiska Bibeln är Moseböckerna heligast och viktigast. De är skrivna för hand på pergamentrullar och är fint utsmyckade. Dessa Torarullar förvaras på ett särskilt ställe i synagogan och vördas av de troende. Ingen får röra texterna med händerna så därför används en speciell pekpinne för att läsningen ska bli rätt. Det anses att människorna har fått texterna för att använda dem med förnuft för att kunna tolka, tänka och tillämpa det som står i dem. Kanonbildningen skedde cirka 100 år efter vår tideräknings början. Beslutet om vilka texter som skulle ingå i kanon togs av religiösa ledare.⁷⁹ Men den judiska Bibeln har vuxit fram under lång tid och de äldsta delarna kan ha tillkommit 2000 år före vår tideräknings början. Den judiska Bibeln bygger på gammal muntlig tradition och kom sedan att nedtecknas så att tradition och identitet skulle kunna bibehållas.⁸⁰ Bibeln är ibland så knapphändig med information att preciseringar krävs. Det är en omöjlighet att läsa texten utan att tolka den. Rabbinerna inom judisk tradition tolkade texterna (midrash) och ansåg att de på så vis uppdagade den verkliga betydelsen som fanns dold under bibeltextens yta. Nya tolkningar av Bibeln är fullt legitima. Denna syn på text och tolkning har gjort att judendomen har kunnat anpassa sig till nya förhållanden och ändå upprätthålla kontinuiteten med Bibeln.⁸¹ Men även om utgångspunkten är den som angetts ovan så omsätts detta väldigt sällan i praktiken. Olika judiska inriktningar förhåller sig olika i synen på tolkning. Den ortodoxa och konservativa riktningen håller sig till den judiska lagen (halakhah) som den tolkats genom tiderna. De anser att individen inte har rätt att ensamt tolka och förändra lagen. Reformjudendomen anser dock att lagen inte är bindande i sin helhet och att individen själv bestämmer vad som ska följas och inte.⁸² Dessa ställningstaganden får konsekvenser. Till att börja med var den reformerta riktningen inom judendomen ensam om att acceptera kvinnliga rabbiner och homosexuella relationer. På senare tid har dock kvinnliga rabbiner godkänts av fler församlingar och det finns strategier för att till viss del godkänna homosexuella människor i församlingen, även inom andra riktningar.⁸³ Detta belyser en av de funktioner religiösa skrifter har, funktionen att legitimera olika ståndpunkter.

De första kristna var judar som levde efter den judiska lagen och läste den judiska Bibeln. Då det bestämdes att inte enbart judar kunde bli medlemmar i den kristna kyrkan kom kristendomen att bli en självständig religion. Paulus brev är de äldsta texterna som sedan kom att ingå i Nya testamentet tillsammans med fyra Evangelier, Apostlagärningarna och så småningom fler brev. Dessa skrifter dateras till ca år 50-80

⁷⁷ Hedin, 2002, s. 18-19.

⁷⁸ Stenström, Hanna, (red.), *Att tolka Bibeln och Koranen – konflikt och förhandling*, Studentlitteratur AB, Lund, 2009, s. 14.

⁷⁹ Hedin, 2002, s. 20-23.

⁸⁰ Hedin, 2002, s. 26-29.

⁸¹ Hedner Zetterholm, Karin, "Möte mellan gamla texter och nya förhållanden i judisk tradition", i Stenström, Hanna (red.), *Att tolka Bibeln och Koranen – konflikt och förhandling*, Studentlitteratur AB, Lund, 2009, s. 23-26.

⁸² Hedner Zetterholm, 2009, s. 29-30.

⁸³ Hedner Zetterholm, 2009, s. 30-39.

efter vår tideräknings början.⁸⁴ Kanonbildningen var i stort sett klar på 400-talet och den kristna kyrkan hade då skapat ett komplement till den judiska Bibeln som de kristna kom att beteckna Gamla testamentet. De kristnas Bibel kom således att bestå av Gamla och Nya testamentet. Nya testamentet liknar Gamla testamentet på så vis att det är skrivet av många olika författare.⁸⁵ Den kristna tolkningstraditionen har sett olika ut i olika tider. Under antiken tolkades de bibliska källorna antingen allegoriskt eller bokstavligt. Under reformationen avgjordes det att de reformerta kyrkorna skulle tolka bokstavligt, eftersom föreställningen var att Bibeln förmedlar ett enda homogent budskap. Vidare under upplysningstiden förändras synen på tolkning eftersom förnuft och mänsklig erfarenhet poängteras. Upplysningen ledde till att de bibliska texterna kom att uppfattas som vilken annan antik källa som helst. Ofta är det teologer och kyrkmän som publicerar bibliska tolkningar. Det går även idag en skiljelinje mellan forskare som har som syfte att bekräfta en teologisk uppfattning, och de som ansluter sig till en humanistisk vetenskaplig tradition.⁸⁶ Inom katolska kyrkan är det påven och biskoparna som har auktoritet att tolka den heliga skriften,⁸⁷ inom ortodox kristendom är det patriarker som har tolkningsföreträde,⁸⁸ och inom protestantismen är det präster samt folket självt som har rätt att tolka Bibeln.⁸⁹

Vad gäller muslimernas heliga skrift Koranen så anser man att så länge det funnits människor har det funnits kunskap om Guds vilja. Koranens innehåll finns i en himmelsk skrift som uppenbarats för profeter i olika tider men innehållet har på olika vis förvanskats. Muhammeds uppenbarelse har Gud skyddat från förvanskning och därför anses den jordiska Koranen vara komplett och korrekt i allt. Det finns regler för hur Koranen ska behandlas, bland annat är det viktigt att personer som vidrör den är rituellt rena. Koranen har nedtecknats efter en persons uppenbarelser i ett sammanhang och därför är tillkomsthistorien kort.⁹⁰ Den jordiska Koranen har tillkommit mellan åren 610 och 622.⁹¹ Kronologin i Koranen bestäms av surornas längd, då de längsta kommer först och de kortaste sist. Recitation av Koranens suror är ett viktigt inslag i religionsutövandet. När det gäller Korantolkning har det funnits och finns fortfarande två olika ståndpunkter. Den ena förespråkas av nytänkarna som tolkar islams urkunder kontextuellt. Det har varit och är fortfarande kontroversiellt. Den andra ståndpunkten är den som framhålls av traditionalistiska, konservativa och islamistiska grupper och som inte möjliggör olika potentiella tolkningar.⁹² Nutida tänkare och forskare tillhörande den först nämnda tolkningstraditionen ovan menar att Koranen är färgad av det samhälle den kom till i. Poängen i deras resonemang är att man inte ska fastna i företeelser som stammar ur dåtida förhållanden speciellt om det står i konflikt med hur det ser ut idag. Dessa nytänkares poäng och argumentation går ut på att man inte ska fastna i den bokstavliga historiska betydelsen, utan ta fasta på budskapet. De bestämmelser och lagar som uppkom på den arabiska halvön på Muhammeds tid kan inte rekonstrueras i

⁸⁴ Hedin, 2002, s. 40-43.

⁸⁵ Hedin, 2002, s. 44-45.

⁸⁶ Zetterholm, Magnus, "Bibeltolkning", i Svensson, Jonas och Arvidsson, Stefan (red.), *Människor och makter: en introduktion till religionsvetenskap*, Högskolan i Halmstad, 2008, s. 87-90.

⁸⁷ Rasmussen, Tarald och Thomassen, Einar, *Kristendomen: en historisk introduktion*, Artos & Norma Bokförlag, Skellefteå, 2007, s. 354-356.

⁸⁸ Rasmussen och Thomassen, 2007, s. 365-367.

⁸⁹ Rasmussen och Thomassen, 2007, s. 309.

⁹⁰ Hedin, 2002, s. 16-18.

⁹¹ Hedin, 2002, s. 52.

⁹² Fazlhashemi, Mohammad, "Kontextuell tolkning av islams urkunder" i Stenström, Hanna (red.), *Att tolka Bibeln och Koranen – konflikt och förhandling*, Studentlitteratur AB, Lund, 2009, s. 45.

dagens värld.⁹³ Fazlhashemi menar att dagens debatt bland muslimska tänkare liknar den kristna tänkare konfronterades med på 1800-1900-talen och gäller religion i relation till modernitet. De muslimska nytänkarna tolkar kontextuellt och historiskt-kritiskt. Rationalitet och vetenskapliga tolkningstraditioner förespråkas och harmoni skapas mellan tolkning av religionen och den moderna idétraditionen.⁹⁴

1.5 Teori

Den teori som varit användbar i denna uppsats för att skapa förståelse för att det finns olika textsyner och att texter har olika funktioner är religionsprofessorn James W Watts teori, som belyser tre dimensioner av texter och hur de påverkar skriftens auktoritet och status som kulturbärande ikon. Teorin används eftersom man med hjälp av den kan analysera gymnasielärarnas textsyn, samt vilka funktioner av texter som uppmärksammas och betonas i undervisningen. I europeisk forskning, tillika sinne, råder en semantisk syn på hur texter ska studeras. Det är oftast textens innehåll som ska läsas med målet att nå förståelse och möjlighet till tolkning. Om det är denna semantiska syn som dominerar skolundervisningen kanske det begränsar elevernas möjligheter att förstå andra religioner och kulturer.

James W Watts hävdar att näst intill alla jämförande studier av judiska, kristna och muslimska texter har fokuserat på textens betydelse och detta fokus på den semantiska nivån i texten har fått till följd att västvärlden har svårt att förstå och förklara andra funktioner som texter har. Watts menar att skrifternas natur är en konsekvens av deras ritualiserande i tre dimensioner: semantisk, performativ och ikonisk. Religiösa traditioner ritualiserar skrifter och genom denna process hävdas och förhandlas social makt. Det kan konstateras att judiska, kristna och muslimska skrifter fortfarande är bärande symboler i kulturen. I USA diskuterar politiker Bibelns närvaro i samhället och muslimer protesterar mot att vakter på Guantanamo fängelset på Kuba skändar Koranen. Dessa konflikter handlar inte om betydelse och förståelse för och tolkningar av skrifterna, inte heller hur de ska läras ut eller åtlydas. Konflikterna handlar om den fysiska närvaron av skriften. Det är inte skriften som text eller som muntligt utförande som är det viktiga, utan skriften i materiell form som symbol för religioner, kulturer och idéer, det vill säga skriften som ikon.⁹⁵ Därför kan man inte enbart se till den semantiska dimensionen när religiösa texters funktioner ska utredas. Den kristna Bibeln är dock ett exempel på en skrift som främst studerats ur den semantiska synvinkeln med fokus på hur skriftens innehåll ska förstås och tolkas. Men Watts lyfter även fram Bibelns performativa dimension eftersom den utgör den mest karaktäristiska användningen av skriften, nämligen läsning, bön och memorering. Vidare menar han att den performativa aspekten är viktigare än den semantiska för utövarna inom de flesta religiösa traditioner. På senare tid finns skrifternas berättelser på film och det finns bevis för att den mesta kunskapen människor har om den kristna skriften i modern tid kommer från film, musik och konst tillsammans med läsning av texten.⁹⁶

Enbart med hjälp av den semantiska och performativa dimensionen av texten kan vi inte förklara de konflikter som nämndes ovan, utan för att göra det är den ikoniska dimensionen central. Skrifter är ikoner. De är inte enbart texter som ska förstås, tolkas och uppträdas, utan de är materiella objekt som vittnar om religiös betydelse, genom

⁹³ Fazlhashemi, 2009, s. 49-51, 56.

⁹⁴ Fazlhashemi, 2009, s. 62, 65.

⁹⁵ Watts, James W, "The Three Dimensions of Scriptures", i Watts, James W (red.), *Iconic Books and Texts*, Equinox, Sheffield, 2013, s. 9.

⁹⁶ Watts, 2013, s. 10-11.

produktion, närvaro och rituell manipulation.⁹⁷ För de (kristna) politikerna är Bibelordens närvaro i det offentliga samhället ett uttryck för västerländsk kultur. För muslimer känns skändningen av Koranexemplar på Guantanamofängelset som ett angrepp på den muslimska identiteten. Watts menar att: ”The importance of cultural context for understanding the functions of scriptures certainly cannot be overstated”.⁹⁸

Religiösa skrifter är alltså ikoniska böcker som skiljer sig från andra böcker på olika sätt. De flesta böcker trycks idag men exempelvis den judiska heliga skriften Torah är fortfarande handskriven, den kristna Bibeln är ofta läderbunden och hinduiska Sanskrit-rullar är ofta illustrerade. Dessutom står ikoniska böcker oftast upphöjda på podium, bord eller hängande på väggar, och de är antingen väl synliga eller medvetet gömda. Ikoniska böcker behandlas även annorlunda jämfört med andra böcker. De vördas genom bugningar och kyssar, bärs i religiösa processioner och det finns regler stiftade för hur de heliga texterna ska behandlas. Några exempel på sådana regler är att personer som vidrör dessa skrifter ska vara rituellt rena och att andra böcker inte får placeras ovanpå dem. De är närvarande och spelar en viktig roll i politiska ceremonier, exempelvis när eden ska sväras i en domstol. Dessa böcker utsätts även för förstörelse och nedsmutsning på grund av att de är ikoner och står som symboler för den religion och kultur som förövarerna vill attackera.⁹⁹

Watts tes är alltså att heliga skrifter produceras genom ritualisering av deras tre dimensioner: semantisk, performativ och ikonisk. Han menar även att olika religiösa traditioner ritualiserar de olika dimensionerna av skriften olika mycket. För exempelvis hinduer är den performativa dimensionen viktigast då det anses så fint att kunna recitera Veda ur minnet att det har fött tron att skrifternas fundament är rent ljud.¹⁰⁰ När det gäller Bibelstudium har den semantiska dimensionen varit central och i debatten om Koranen är den ikoniska dimensionen viktig.

Dessa skrifter besitter en enorm makt. I den semantiska dimensionen kan det uppstå konflikter gällande vem som har rätt att tolka texten. Den som har tolkningsföreträde har auktoritet. I den performativa dimensionen är texten inspirerande, både för publiken och utövarna och genom den ikoniska dimensionen legitimeras makt, exempelvis Bibeln legitimerar institutioner som kyrkan, samt personer i form av präster genom att de rituellt kopplas till skriften genom deltagande i riter.¹⁰¹

1.6 Begreppsdefinitioner

Detta kapitel syftar till att definiera och förklara begrepp som är återkommande och viktiga i uppsatsens olika delar, främst gällande de fördomar som finns i samhället. Utöver det används begreppen återkommande i läroböcker och i gällande styrdokument. Begreppen fundamentalism, antisemitism och islamofobi presenteras nedan.

Inledningsvis kan det konstateras att islamofobi och antisemitism fortfarande finns och sprids i länder som Sverige. Det menar Integrationsverket som i en rapportserie kartlagt rasism och främlingsfientlighet i Sverige. För denna utveckling bidrar händelser så som terrorattacken i USA den 11 september 2001, Madrid 2004, London 2005, samt ungdomsupplöppen i Frankrikes förorter. Vidare menas att ”[h]ändelser i Europa påverkat människors rädslor för varandra och kan också ha lett till ett hårdnande

⁹⁷ Watts, 2013, s. 11.

⁹⁸ Watts, 2013, s. 13.

⁹⁹ Watts, 2013, s. 16.

¹⁰⁰ Watts, 2013, s. 17-19.

¹⁰¹ Watts, 2013, s. 22.

attitydklimat när det gäller invandrare och invandring och då framför allt muslimer”.¹⁰² En av nutidens mest utsatta grupper är muslimer och värst utsatta är muslimska kvinnor bärandes huvudduk. Men även den judiska gruppen är utsatt i Sverige på grund av sitt ursprung.¹⁰³ De olika delarna i rapporten visar att många människor känner sig utsatta för diskriminerande och rasistiska handlingar som kommer till uttryck genom fördomar, hot och våld, och det på grund av deras religiösa och etniska tillhörighet.¹⁰⁴

Begreppet fundamentalism började användas i början på 1900-talet då några protestantiska författare ville försvara den kristna tron i *The Fundamentals*. De protestantiska författarna reagerade mot liberala åsikter och förespråkade bland annat en bokstavlig bibeltolkning.¹⁰⁵ Fundamentalistiska åsikter så som de uttrycks av individer och grupper har ofta sitt stöd i bibliska källor. Fundamentalism är ett begrepp som måste diskuteras och problematiseras i svensk skola utifrån gällande styrdokument.¹⁰⁶

Islamofobi består både av teori och praktik och en möjlig definition är denna: ”Socialt reducerade fördomar om och aversioner mot islam och muslimer, samt handlingar och praktiker som angriper, exkluderar eller diskriminerar människor på basis av att de är eller antas vara muslimer och associeras till islam”.¹⁰⁷ Den nutida islamofobin utgår inte från bilden av islam som hot mot kristenheten, utan som hot mot det sekulariserade samhället. Även om det har visat sig i undersökningar att muslimer i Sverige är lika sekulariserade som övriga invånare. Islamofobiska tänkare har konstruerat skillnader mellan väst och öst, mellan kristna och muslimer och mellan ”vi och dem”. Enligt attitydundersökningar är antimuslimska stämningar i landet starka, men de tycks avta med tiden. Ju fler muslimer man känner ju mer framträder mångfalden.¹⁰⁸

Antisemitism avser ett flertusenårigt judehat som finns på alla kontinenter och som politisk ideologi uppkom under det sena 1800-talet och ledde fram till sin kulmen i och med Förintelsen.¹⁰⁹ Fördomarna om judarna omvandlades till den politiska ideologin antisemitismen som fick fäste i de länder där befolkningen inte kunde bemöta fördomar eller tolerera olikheter.¹¹⁰ Efter Förintelsen har attityder förändrats, men det har tagit tid och yttringar av antisemitism finns fortfarande. Direkt efter Andra världskriget rådde stor förvirring och vidden av folk mordet var svår att förstå. Många ville bortförklara nazisternas syfte att utrota judar med utgångspunkt i antisemitismen och istället framhålla den mänskliga ondskan universellt. I modern tid har judar gynnats av Europeiseringen och den ökade välfärden, vilket lett till att antisemitismen marginaliserats.

2 Resultat

När jag presenterar resultaten i min undersökning redogör jag för de olika delarna separat. Jag inleder med granskningen av vad som står skrivet i gällande styrdokument

¹⁰² Integrationsverkets rapportserie 2006:02, *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige – Antisemitism och islamofobi 2005*, Integrationsverket, 2006, s. 15.

¹⁰³ Integrationsverkets rapportserie 2006:02, 2006, s. 18-19.

¹⁰⁴ Integrationsverkets rapportserie 2006:02, 2006, s. 22.

¹⁰⁵ Franck, Olof, ”Fundamentalism som utmanar”, i Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, Studentlitteratur AB, Lund, 2011, s. 67-68.

¹⁰⁶ Franck, 2011, s. 71,75.

¹⁰⁷ Gardell, Mattias, *Islamofobi*, Leopard Förlag, Stockholm, 2010, s. 17.

¹⁰⁸ Gardell, 2010, s. 224-225.

¹⁰⁹ Beller, Steven, *Antisemitism – En aktuell genomlysning*, Hillelförlaget, Stockholm, 2009, s. 14.

¹¹⁰ Beller, 2009, s. 29-30, 34.

angående religiösa skrifter och fortsätter med resultatet av intervjuerna. Avslutningsvis presenterar jag granskningen av de två läroböckerna som används på skolorna. Uppsatsens syfte är att undersöka vilka förutsättningar styrdokument och läroböcker ger för undervisning i och om religiösa skrifter. Syftet är också att ta reda på hur, när och varför lärare undervisar i och om religiösa skrifter, samt om deras textsyn påverkar deras undervisning. De olika dimensionerna av texter som undersöks är den semantiska, performativa och ikoniska.

2.1 Styrdokument

I läroplanen för gymnasieskolan går det att utläsa följande i värdegrunden: ”Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse”.¹¹¹ Samt att ”[f]rämlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser”.¹¹² Det går att utläsa att globaliseringens krav på människan måste tillgodoses på så vis att eleverna inser de värden som kommer med kulturell mångfald.¹¹³ I övergripande mål och riktlinjer går det att utläsa att det är skolans ansvar att varje elev ”har förmåga att kritiskt granska och bedöma det han eller hon ser, hör och läser för att kunna diskutera och ta ställning i olika livsfrågor och värderingsfrågor”.¹¹⁴ I normer och värden uttrycks det att det är skolans mål att varje elev ”kan samspela i möten med andra människor utifrån respekt för skillnader i livsvillkor, kultur, språk, religion och historia.”¹¹⁵

I ämnesplanerna för religionskunskap på gymnasieskolan framgår det att ämnets syfte är att ”[u]ndervisningen ska leda till att eleverna utvecklar kunskaper om hur människors moraliska förhållningssätt kan motiveras utifrån religioner och livsåskådningar”.¹¹⁶ Samt att ”[i] undervisningen ska eleverna ges möjlighet att analysera texter och begrepp, kritiskt granska källor, diskutera och argumentera”.¹¹⁷ I ämnesplanen för Religionskunskap 1 står det att individers och grupperns identiteter och hur de kan formas i förhållande till religion och livsåskådning utifrån exempelvis skriftliga källor ska diskuteras.¹¹⁸ Eleverna ska även analysera etisk argumentation med utgångspunkt i kristendomen och övriga världsreligioner, samt sina egna ställningstaganden.¹¹⁹ I ämnesplanen för Religionskunskap – specialisering står det att eleverna ska få fördjupa sig inom något eller några av ämnets kunskapsområden och ett av de exempel som ges avser texter. Källkritisk metod inom kunskapsområdet ska också behandlas och det innefattar granskning, analys och tolkning av exempelvis texter och bilder, samt hur de framställs i olika medier och källor.¹²⁰ I Skolverkets kommentarmaterial förtydligas vad som menas med att kritiskt granska källor. Skolverket menar att:

¹¹¹ Skolverket, Läroplan för gymnasieskolan, 2011, s. 5.

¹¹² Skolverket, 2011, s. 5.

¹¹³ Skolverket, 2011, s. 5.

¹¹⁴ Skolverket, 2011, s. 10.

¹¹⁵ Skolverket, 2011, s. 11.

¹¹⁶ Skolverket, 2011, s. 137.

¹¹⁷ Skolverket, 2011, s. 137.

¹¹⁸ Skolverket, 2011, s. 138.

¹¹⁹ Skolverket, 2011, s. 138.

¹²⁰ Skolverket, 2011, Ämnesplan i religionskunskap – specialisering,

http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELR_ELO#anchor_RELRELO. Hämtat 2014-02-19.

Ämnesplanens skrivning om att *kritiskt granska källor* begränsas inte till att uppmärksamma vad olika källor, till exempel läroböcker, medier och webbplatser, har att säga om religioner och livsåskådningar. Det handlar också om att kritiskt granska texter och framställningar som skapats och formulerats inom olika religioner och livsåskådningar. Här finns utrymme för att introducera och använda olika källkritiska metoder, samt att undersöka hur föreställningar och ståndpunkter kan variera både externt, mellan källor som är förankrade i olika religioner och livsåskådningar, och internt, mellan källor som har en förankring i en och samma religiösa eller livsåskådningsmässiga tradition.¹²¹

I kapitlet tidigare forskning redogjorde jag för Lena Roos uppfattning om vikten av att arbeta med primärmaterial i skolan. Hon menar att det kan finnas en naturlig förklaring till att lärare undervisar mycket lite i religiösa skrifter, även om det anses viktigt. Roos menar att det beror på gällande styrdokument där det först i Religionskunskap - specialisering uttryckligen står att religiösa skrifter ska behandlas. Enligt min tolkning av styrdokumentet kan det dock finnas belägg för undervisning i och om religiösa skrifter även i Religionskunskap kurs 1. Min tolkning grundar sig i formuleringarna som rör identitet i förhållande till exempelvis religiösa skrifter, samt etiska ställningstaganden, det senare eftersom de religiösa traditionernas etik utgår från skrifterna. Det framkom i intervjuerna med gymnasielärarna att de tolkat styrdokumentet på olika sätt, och att hälften av dem tolkat styrdokumentet på samma sätt som jag gjort. Jag anser att det faktum att forskare och lärare tolkar dokumenten på olika sätt belyser det tolkningsutrymme som finns i Skolverkets dokument.

Efter genomförd granskning av gällande styrdokument kan det konstateras att Skolverkets formuleringar inriktar sig på den semantiska dimensionen av texterna eftersom det är innehållet som ska vara i fokus för att förståelse ska uppnås och tolkning möjliggöras. Bland annat källkritik nämns men inget om de religiösa skrifternas olika funktioner, vilket är värt att observera.

2.2 Intervjuer

I kommande avsnitt redogör jag för vad som kom fram i intervjuerna med de sex undervisande gymnasielärarna i religionskunskap. Jag redogör för intervjuens teman och då jag citerar informanterna gör jag det med blockcitat för att tydliggöra att det som skrivs är lärarnas utsagor. Lärarna är till antalet sex stycken och benämns lärare 1, lärare 2 och så vidare. Majoriteten, fem av sex, intervjuade lärare är kvinnor och yrkeserfarenheten sträcker sig mellan sju och fyrtio år.

2.2.1 Förutsättningar att arbeta med religiösa skrifter på gymnasieskolan

När det gäller de materiella förutsättningarna på skolorna anser samtliga informanter att de är goda eftersom det på samtliga skolor finns klassuppsättningar av Bibeln och Koranen, samt en del hinduiska texter ur exempelvis Bhavagadgita. Samtliga skolor har åtkomst till internet och det finns tillgång till datorsalar, vilket möjliggör tillgång till alla religiösa skrifter. Dessutom finns det bibliotek på skolorna och goda kontakter med religiösa församlingar i närområdet. Utifrån denna aspekt finns det alltså möjligheter att bedriva en primärmateriellt orienterad undervisning. På minussidan dock bör det nämnas att en av skolorna endast har en datorsal med 32 datorer så det är svårt att boka den. En annan faktor som försvårar denna typ av undervisningsmetod är tidsaspekten. Lärare 3 uttrycker sina tankar om förutsättningarna att arbeta med religiösa skrifter i undervisningen på följande sätt:

¹²¹ Skolverket, "Om ämnet religionskunskap", 2011.

Det finns inte tid och det finns inte det klimat som krävs för att kunna interpretiera texter, det är min erfarenhet, men jag skulle vilja för det är då ämnet öppnar sig och det är då man blir användbar som lärare.¹²²

Vidare menar läraren att man på grund av tidsbristen måste prioritera och då koncentrerar man sig på det som är värdefullt, vilket i detta fall utgörs av allmänbildning. Eleverna ska känna till det mesta som har med religioner att göra, men man kan inte gå så djupt in på det.

Samtliga lärare har gått lärarutbildningen men erfar att de inte fick tillräcklig vägledning i hur man praktiskt kan använda sig av de religiösa skrifterna i klassrummet. Under utbildningen fick de läsa och diskutera de religiösa skrifterna men saknade konkreta tips. De har lärt sig under praktikperioder och av kollegor. Flertalet informanter betonar att man måste våga prova olika saker. Lärare 6 uttrycker det på detta sätt:

Det är lite ”try and error” såhär, man får prova sig fram.¹²³

2.2.2 Förutsättningar i styrdokument och läromedel

Finns det förutsättningar att arbeta med religiösa skrifter i undervisningen utifrån gällande styrdokument? Lärare 1 och 2 menar att det inte finns någon stark koppling mellan religiösa skrifter och styrdokumenten. Lärare 3 menar att det finns en indirekt koppling avseende förståelsedelen som refererar till det som har med urkunder, tidningsartiklar och aktualiteter för ungdomarna i ämnet att göra. Läraren menar också att styrdokumenten inte ger några uppfordringar till det utan att det är mer allmänt. Lärare 4, 5 och 6 menar att det finns en koppling och att man åtminstone översiktligt bör undervisa i och om de religiösa skrifterna. Samtliga informanter poängterar att det inte står i hur stor utsträckning man ska göra det, utan att det är en tolkningsfråga.

Synen på den litteratur som finns inom ämnet är kluven. Lärare 1 menar att den litteratur som finns inte är bra och därför följs inte heller läroboken slaviskt. Stoff hämtas ur olika böcker och eget materiel produceras. Lärare 2 anser det dock möjligt att ta sin utgångspunkt i läroboken:

Min uppfattning är att man undervisar och pratar om de heliga skrifterna och inte att man arbetar med dem så mycket. Jag gör mycket eget material men läroboken kan fungera som grund.¹²⁴

Många av informanterna menar att läroboken kan användas som genomläsning men att det är det egna materialet som väger tyngst. Lärare 4 och 5 som har erfarenhet av att undervisa med båda de läroböcker som granskats menar att *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2* har ett bra introduktionskapitel till Abrahams religioner som är direkt hämtat ur de bibliska berättelserna. Det finns även utdrag och arbetsuppgifter som möjliggör undervisning i och om de religiösa skrifterna. Läroboken *Religion och sånt 1* däremot är inte i sig själv lämplig att använda sig av i sammanhanget utan annat material måste komplettera den. Ingen av de intervjuade lärarna använder sig enbart av läroboken i undervisningen.

¹²² Lärare 3, Karlskrona kommun, intervju, 2014-03-14.

¹²³ Lärare 6, Karlskrona kommun, intervju, 2014-03-20.

¹²⁴ Lärare 2, Karlskrona kommun, intervju, 2014-03-14.

2.2.3 Lärarnas syner på religiösa skrifter

När det gäller lärarnas privata textsyner råder stor variation och ytterligheterna belyses med följande citat av lärare 1 och 3:

Jag har ju ett förakt mot texter generellt. Jag hatar att läsa och läser aldrig skönlitteratur för nöjes skull. Jag läser aldrig för nöjes skull, tidningen möjligtvis. Men jag läser annan litteratur som jag måste läsa och det gör det ju inte roligare direkt (...). Jag läser sådant som påverkar min undervisning. Jag läser in mig.¹²⁵

Jag är ju alltså fullständigt narkotiskt beroende av texter. Det är nog det bästa sättet att uttrycka det på för jag är ständigt läsande och ständigt snackande, men jag lyssnar också (...). Jag läser med medvetenheten om att alla texter är skrivna av människor som har en viss avsikt med dem. Man måste även vara medveten om det talade ordet, det är ju egentligen samma sak som det skrivna ordet.¹²⁶

Citaten behöver kommenteras för att göras rättvisa. Lärare 1 berättar att hon själv har läs- och skrivsvårigheter och således alltid fått kämpa med texter. På grund av det vill hon inte tvinga på eleverna för mycket textmassa, men inser samtidigt behovet av läsning då majoriteten av eleverna går studieförberedande program. Lärare 3 som alltså är positiv till texter i alla former inser begränsningen i skolan och påpekar att det är till följd av tidsbristen som elever inte hinner läsa hela verk. Den textsyn som de flesta lärarna står för är denna, så som den uttrycks av lärare 2:

Jag är positivt inställd till texter, jag gillar texter och jag gillar att läsa. Jag anser att man kan lära sig mycket av texter, samtidigt som jag upplever att många elever idag har svårt med texter. De behöver träna på att läsa.¹²⁷

Vidare menar informanterna att texterna är viktiga i sig, tillika tolkningar av texter. Källkritik och läsförståelse pekas ut som viktiga förmågor. Lärare 5 menar att texter är viktiga eftersom de är identitets- och meningsskapande och för att de behandlar mänskliga och existentiella ämnen.

2.2.4 Lärarnas tankar angående undervisning om och i religiösa skrifter

Till att börja med diskuterade vi primärmaterial rent allmänt och det visade sig att det enhälliga svaret på om primärmaterial är viktigt i undervisningen är ja. Anledningarna till varför det anses viktigt att introducera primärmaterial i olika former i klassrummet är många. En anledning är att man med hjälp av skrifterna kan visa religionerna i praxis och föra ner religionerna via urkunderna till det vardagliga. Man kan med sådan undervisning visa vilken påverkan kulturen har för tolkningen och tillämpningen av den religiösa skriften. Ett exempel som lyfts fram av flera lärare är det om Koranen och slöjan.

En annan anledning är denna, enligt lärare 4:

Eftersom de har hört så mycket undrar de - står det så? De hör mycket speciellt om islam från media, vad som skrivs i tidningarna och ses på tv, så är det viktigt.¹²⁸

¹²⁵ Lärare 1, Karlskrona kommun, intervju, 2014-03-13.

¹²⁶ Lärare 3.

¹²⁷ Lärare 2.

¹²⁸ Lärare 4, Karlskrona kommun, intervju, 2014-03-18.

Läraren menar alltså, enligt min tolkning, att det finns fördelar med att blicka tillbaka till ursprungskällan och inte enbart lyssna till redan gjorda tolkningar.

Lärare 5 uttrycker sin syn på arbetet med primärmaterial på följande sätt:

Ja, det är viktigt. Men aspekten om förståelse är viktigare. Man måste göra det på rätt sätt annars kan det förstärka fördomar.¹²⁹

Det är inte enbart denna lärare som uttrycker en oro över de fördomar som finns i samhället i stort, speciellt om islam. Lärarens ansvar och viktiga uppgift när det kommer till urval betonas.

Lärare 6 ser fördelar med att introducera skrifterna i fysisk form i klassrummet. Böcker som komplement till all teknik som används idag i form av datorer, ipads, iPhones med mera får en positiv effekt. Att vara tillgänglig hela tiden och ständigt bli överöst med intryck tröttar ut eleverna:

Det är viktigt att elever får komma i kontakt med det, måste kunna leta och hitta i böcker. Hur det fungerar rent praktiskt. Böcker är underskattat idag. Jag upplever att elever blir glada när de får en bok i handen för det blir ett lugn. När eleverna blir tvingade att läsa infinner sig ett lugn där man bara kan vara här och nu. De är inte så bra på det och vill ha musik på, telefonen på, vi behöver hjälpa eleverna tillbaka till lugnet. De blir stressiga av för mycket information.¹³⁰

Det faktum att det ingår i allmänbildningen att veta hur skrifterna ser ut och hur man hittar i dem anges också som en anledning till varför det är viktigt att elever får komma i kontakt med primärmaterial under sin utbildning.

Förutom religiösa skrifter är det primärmaterial som används på skolorna studiebesök i olika kristna samfund, moské, Griftegårdens krematorium, samt föreläsare av olika slag. En skola nyttjar skolprästen till att föreläsa om judendom och kristendom, någon skola bjuder in en föreläsare som tidigare varit medlem i en sekt, en annan skola bjuder in en föreläsare att tala om religionens roll för människor i mellanöstern. Det ska även anordnas en speciell dag där föreläsare från olika livsåskådningar som veganism, feminism och humanism kommer till skolorna och föreläser för eleverna. Den lärare som arbetat längst menar att de yngre kollegorna nog är bättre på sådan undervisning som grundar sig i bild och film. En förklaring till varför denne lärare själv inte använder detta material är tidsaspekten och att elever inte uttalat efterfrågat det.

Hur upplever lärarna elevers reaktioner på undervisning grundat i primärmaterial? När det gäller undervisning om och i religiösa skrifter är lärare 1:s uppfattning denna:

De reagerar väldigt negativt, generellt. De vill inte läsa texter över huvud taget, de vill skriva egna texter istället för de har egna uppfattningar. Ju mer text ju jobbigare blir det. De ser ofta på kvantiteten inte kvaliteten. De är kritiskt inställda till massa.¹³¹

Läraren iakttar även en skillnad vad gäller vilka program eleverna läser. Om eleverna läser teoretiska program så läser de det de blir tillsagda, men går de praktiska program kan de lika väl strunta i det. Även lärare 3 upplever att elever gör motstånd mot de religiösa skrifterna, speciellt på praktiska program. Lärare 6 som nästan uteslutande undervisar praktiska program menar att attityden till urkunder är negativ men nyanserar detta påstående något och försöker ge en förklaring till varför det är så:

¹²⁹ Lärare 5, Karlskrona kommun, intervju, 2014-03-18.

¹³⁰ Lärare 6.

¹³¹ Lärare 1.

De som hörs högst är de som är negativa till att läsa i religiösa skrifter. En del elever vill inte ens hålla i en Bibel. Många elever är emot religion över huvud taget och anser att det bara är "hokus pokus". De flesta är icke-religiösa. Samhället har blivit väldigt sekulariserat och eleverna backar ännu mer nu än förr. Det är ett motstånd eftersom det är så mycket i samhället som sägs ske på grund av religion, i religionens namn. Det som hörs mycket är regler och förbud och det är dagens ungdomar emot. De säger att de inte tror på det och kan inte ta det till sig. Föräldrarna är inte heller särskilt kyrkliga. Det påverkar helt klart barnen också.¹³²

Läraren menar också att när man tar in exempelvis Bibeln eller Koranen och presenterar den som en helig bok så blir eleverna skrämde och utrop som "oh nej, den tar inte jag i" och "den läser inte jag i" är vanliga. Lärare 5 menar att den negativa attityden mer är en jargong än något annat och upplever inget motstånd så länge det inte handlar om att eleverna ska läsa hela skriften. Informanten betonar att det finns en allmänbildningsaspekt i att se och läsa i Bibeln och Koranen men menar samtidigt att utdrag fungerar bäst. Ingen av lärarna har varit med om att en elev vägrat läsa i en religiös skrift på grund av sin tro.

Undervisningen med annat primärmaterial så som studiebesök på exempelvis Griftegårdens krematorium upplevs positivt och något som eleverna uppskattar.

Majoriteten, fem av sex lärare, säger att man kan arbeta med religiösa skrifter i alla klasser, men de betonar att man måste anpassa nivån efter klassen och gå till väga på olika sätt. Lärare 2 ger exempel på hur undervisningen kan gå till:

Det skulle man säkert om man tar ut olika delar. Man kan exempelvis göra det i samband med etik och moral, man kan läsa utdrag ur Bibeln och Koranen och jämföra. Läraren behöver vara med och vägleda. Man får lägga det på olika nivåer.¹³³

Lärare 5 ger exempel på hur man kan få igång en bra diskussion i klassen rörande innehållet i skrifterna:

I en anti-muslimsk klass började jag lektionen med att säga att jag skulle läsa ur en helig skrift men jag avslöjade inte vilken. Jag tog citat som var våldsförhålligande och kvinnokränkande. Alla elever trodde att det var Koranen, men det var Gamla Testamentet. Blev en bra diskussion av det.¹³⁴

Många intervjusvar vittnar om den viktiga roll läraren har när det gäller att välja texter. Om det råder en anti-muslimsk stämning i klassen måste man som lärare tänka efter vilka texter man presenterar och hur man arbetar med dem. Eleverna väljer nämligen själva vad de hör och inte hör. För att få eleverna intresserade och uppmärksamma måste läraren ha en positiv inställning till arbetsområdet samt presentera skrifterna på ett levande sätt utifrån elevernas verklighet.

Den lärare som upplevde det omöjligt att arbeta med denna typ av material i alla klasser uttrycker sig såhär:

Nej, sorgligt nog. Jag har alltid haft både och. Både praktiska och teoretiska program. Det är två olika sätt att undervisa. De praktiskt inriktade programmen och de teoretiska klasserna är olika. Individuellt är inte alla likadana men den kultur som etableras i de praktiska klasserna gör att man svårigen tränger

¹³² Lärare 6.

¹³³ Lärare 2.

¹³⁴ Lärare 5.

igenom den förutfattade meningen om vad religionskunskapsundervisningen är. Jag har försökt det mesta men genom kulturen är det kalla handen. De hade behövt förståelsen än mer. Det finns många nazistiska förtecken i det de säger och det hade funnits ett större behov av att undervisa i detta men det kan man inte, som lärare är man tvungen att anpassa sin undervisning.¹³⁵

Läraren 3 menar alltså att det inte går att undervisa i religiösa skrifter i de praktiska programmen, samtidigt som behovet av en sådan undervisning är som störst just där eftersom eleverna kan uttrycka nazistiska och rasistiska ståndpunkter.

2.2.5 Utmaningar och möjligheter med undervisning om och i religiösa skrifter

Undervisning som rör religiösa skrifter innebär både utmaningar och möjligheter. Utmaningarna presenterar lärare 1 på följande sätt:

Elever som har problem med dyslexi till exempel, idag kan man komma runt det genom internet. De kan få texten uppläst. De har hjälpmedel. Problemet är att de elever som inte har svenska som modersmål inte får samma hjälp, de kan ha svårt att förstå vissa ord. Det finns konstiga ord och gammalsvenska ord, fäderneslandet till exempel. Men det finns oftast olika översättningar, de kan läsa Bibeln på arabiska idag, det är inget problem. Det tar mer tid – det är ett hinder.¹³⁶

Lärare 2 menar att utmaningen är att få eleverna att förstå att språket i skrifterna inte är så avancerat. Det är även en utmaning att få eleverna intresserade eftersom de redan från början verkar tycka att undervisningen är tråkig. Informanten menar att detta är en av anledningarna till varför man som lärare väljer bort att arbeta med skrifterna. Lärare 4 ger uttryck för både utmaningar och möjligheter i sitt svar:

Utmaningen är att utmana dem som har fördomar och ändra på dem. Och, att inte bara se vad står det utan kontexten och hur det kan användas. På gymnasiet är det dit vi ska nå. Baskunskaperna ska de ha med sig från högstadiet.¹³⁷

Vad som krävs för att undervisningen ska bli framgångsrik är enligt lärare 6 att läraren är påläst, engagerad och varierar sig. Att man som lärare lär känna eleverna och har ett bra klimat i klassrummet med högt i tak. Då finns det stora möjligheter till att kunna diskutera och att eleverna vågar öppna upp sig och fråga saker de går och tänker på. Det konstateras att om eleverna trivs i klassrummet kan man nå långt.

2.2.6 Undervisningens upplägg

I vilken omfattning lärarna använder sig av religiösa skrifter i undervisningen och vilka skrifter och texter som används varierar mycket. Lärare 1 använder endast en text i undervisningen och det är de tio budorden. Det är inte Bibeln som presenteras i klassrummet utan ett utdrag från internet. Eleverna tar del av utdraget på ett papper. Läraren presenterar de tio budorden som ett känt koncept alla känner till och poängterar dess vikt som grunden för vårt samhälle, vad vi bygger våra värderingar på. Liknelsen med en lagbok är vanligt förekommande i undervisningen. De tio budorden tas upp inom arbetsområdet etik och moral. Det görs oftast i ett jämförande syfte där skillnader och likheter mellan religiösa traditioners etik diskuteras. Det som tas upp i undervisningen om religiösa skrifter är främst innehållet.

¹³⁵ Lärare 3.

¹³⁶ Lärare 1.

¹³⁷ Lärare 4.

Lärare 2 menar att undervisning om religiösa skrifter inte sker så mycket idag. Läraren menar att det i undervisningen talas om texterna, men att man inte använder dem till att läsa i. Eleverna arbetar inte aktivt med skrifterna, men om de eller textutdrag skulle användas i undervisningen skulle det kunna göras på så vis att eleverna får läsa utdrag handlandes om ett specifikt tema och jämföra och göra en analys utifrån det. Skrifternas utseende och funktion talas det inte mycket om, men läraren tror att eleverna ändå är medvetna om de religiösa skrifternas värde, att de har en uppfattning om vad de betyder för de troende.

Lärare 3 menar att elever inte hinner läsa hela verk, men utdrag och korta texter används i undervisningen. De religiösa skrifter som använts mest frekvent är de som rör kristendomen. De fyra evangelierna har använts utifrån synopsis-resonemanget och skildringarna av de sista dagarna i Jesus liv. I arbetet med andra religioner så som hinduism och buddhism har läroboken och dess utdrag ur Bhagavadgita och Tipitaka använts. Inom islam används utdrag ur Koranen för att diskutera kvinnans klädsel. Inom judendomen används Gamla testamentet och de två skapelseberättelserna. Det är konkreta uppgifter i de heliga texterna som är utgångspunkten. De religiösa skrifterna används för att eleverna ska förstå innehållet och hur man kan tolka det. Bibeln och Koranen presenteras i bokform så att eleverna vet hur de ser ut och lär sig deras upplägg och innehåll. Det anses viktigt att de kan hitta i skrifterna. Annars nämns inte utseendet av skrifterna. Tolkningssjäkligheter finns med i det övergripande resonemanget där bokstavstroende kontra tolkare av texter tas upp, men inte i några hela lektioner.

Lärare 4 och 5 samarbetar mycket vad gäller undervisningen i och om primärmaterial och det medför att ungefär samma material omsätts under deras lektioner. De brukar båda två använda sig av Koranen och Paulus brev i Nya testamentet för att belysa det faktum att både muslimer och kristna har fått samma påbud; att kvinnor ska täcka sig. När eleverna diskuterar varför det blivit så att inte kristna följer detta binds historia och nutid samman. Eleverna förväntas få insikt i att mycket handlar om kultur och identitet. Även när det gäller islams fem pelare och fattigskatten används Koranen och Jesus ord i Nya testamentet om rika och fattiga i ett jämförande syfte. Inom arbetsområdet tro och vetenskap diskuteras skapelseberättelserna. När etik och moral debatteras används Jesus ord i Nya testamentet och Dalai Lamas tal för att eleverna ska kunna se likheterna som finns mellan religionerna. För att eleverna ska få förståelse för att människor tänker olika på liv och död används en text från buddhismen och en text från kristendomen. Texterna handlar om mammor som kommer med sina barn till religiösa ledare. Jesus och Buddha behandlar dessa mammor olika. Den viktigaste lärdomen lärarna vill att eleverna ska få är den hur skrifterna används i religionerna, samt att de inte är statiska. Lärare 5 betonar att den slaskhinksdebatt som bedrivs om islam fordrar att Koranens tillkomst historia, tiden den skrevs i, samt vilken roll samhället man lever i spelar in med sina traditioner diskuteras. Det främsta som tas upp i undervisningen är innehållet. Eleverna får läsa, förstå och se vilka möjliga tolkningar som kan göras. Det talas om de olika tolkningstraditioner och rättsskolor som finns, exempelvis inom islam. Utdrag ur skrifterna tas oftast upp i ett jämförande syfte för att se de likheter som finns mellan de stora religiösa traditionerna inom de flesta områden.

Lärare 6 använder sig av religiösa skrifter när tro och vetenskap diskuteras. Då jämförs Moseböckernas skapelseberättelser med Darwins teori. Inom kristendomen läses ofta Jesusord och det diskuteras vad han menade med det han sa, eftersom det säger mycket om samhället. En större inlämningsuppgift eleverna arbetar med går ut på att jämföra en kristen och en muslims villkor, religionsutövning med exempelvis firandet av högtider, samt deras liv i Sverige. Där kommer texterna in som en del i den uppgiften. Eleverna kommer oftast fram till att Bibeln och Koranen inte skiljer sig så mycket åt utan att det finns många likheter. Det finaste och det fulaste finns i båda

skrifterna. Det är mest innehållet, vad som står i texterna som bearbetas. Även tolkning tas upp eftersom läraren anser att de två delarna hänger ihop. Man tar hänsyn till den tid och det samhälle som skriften skrevs i. Böckers utseende och vilka regler som gäller för hanteringen av skrifterna tas upp, att man ska visa vördnad. Urkundernas funktion som tröst, regler och förhållningssätt till livet diskuteras.

2.2.7 Lärarnas syner på undervisningens mål

Vad är undervisningens mål? Vad ska arbetet med de religiösa skrifterna leda till? I denna fråga är lärarna helt överens om en sak och det är att undervisningen ska leda till förståelse. Förståelse för varför man själv är och tänker på ett visst sätt, samt varför andra är och tänker annorlunda. Lärare 1 poängterar att förståelse inte nödvändigtvis måste leda till acceptans, men det är viktigt att förstå hur andra tänker och agerar eftersom religioner ger upphov till många konflikter. Lärare 3 uttrycker sitt mål med undervisningen på följande sätt:

Min utgångspunkt är att eleverna med min hjälp ska få lite allmänbildning om världsreligionerna och förhoppningsvis också bättre förståelse för de olika religionernas utgångspunkter och att de blir bättre lyssnande medmänniskor och i slutändan blir mer toleranta i och med att de förstår andra människors utgångspunkter.¹³⁸

Lärare 6 menar att undervisningen ska leda till:

Förståelse och kunskap och insikt om hur vårt samhälle ser ut och varför det ser ut som det gör. Både samhällsnivå och ens egen utveckling, att eleverna med hjälp av texterna kan tänka själva, få insikt om sig själv och sitt eget liv. En tröst kan det vara att det inte bara är jag som tänker på ett visst sätt. Samhällelig förståelse för kristendomen har påverkat oss mycket i vårt västerland. Det går hand i hand med vår stat.¹³⁹

Detta leder oss in på den sista och viktiga frågan intervjuerna behandlar, nämligen om en undervisning med utgångspunkt i och med användning av de religiösa skrifterna kan leda till att elevernas fördomar minskar. Lärare 1 svarar såhär på min fråga angående fördomar:

Ja, det tror jag faktiskt. Man kan se att deras text säger såhär och det försöker de följa. Vår text säger såhär och det försöker vi följa. Då förstår vi varför muslimer blir så arga på nidsbilder av Muhammed. Man kan förstå att de blir arga men kanske inte så arga. De flesta tycker nog att det var dumt att rita dem men att man ändå ska få göra det (...). Elever analyserar väldigt mycket idag och tycker massa utan att egentligen veta. Det är farligt. De får kritik ur bedömningsynpunkt för de har inga hållbara argument trots att de tycker en massa.¹⁴⁰

I lärarens svar kan det utläsas en efterfrågan på att elever måste bli bättre på att undersöka en fråga innan de bestämmer sig för en åsikt. Om elever får ökad förståelse för varför människor gör som de gör så kan de bli mer toleranta. Lärare 2 betonar att man inte blir mer tolerant enbart av att läsa de religiösa skrifterna. För att tolerans ska uppnås och fördomar minska måste man ha öppna diskussioner och se på olika exempel. Man kan använda sig av skönlitterära böcker och filmer för att belysa frågor som rör

¹³⁸ Lärare 3.

¹³⁹ Lärare 6.

¹⁴⁰ Lärare 1.

religion och kultur. Lärare 3 menar att eftersom den undervisning som bedrivs syftar till användandet av det kritiska ögat och utgår från det faktum att skrifterna inte är sanningar utan texter så kan tolerans uppnås. Men det är viktigt att studiet av urkunderna parar sig med kunskaper om religioner i sin helhet. Lärare 5 anser att fördomar kan minska av denna anledning:

För att man gör saker mer komplext, man problematiserar och visar att religion inte är statiskt utan något man använder och som förändras, och kan användas på olika sätt.¹⁴¹

Lärare 6 problematiserar påståendet om att undervisning grundad i mötet med primärmaterial kan leda till färre fördomar. Läraren är kluven i frågan eftersom det kan bli tvärtom ibland när man läser. Informanten betonar att det är lärarens uppgift att välja rätt texter. Det konstateras att det finns texter som är fördomsfulla. Det gäller att vara lyhörd som lärare för många elever är fördomsfulla redan från start. De förstår inte alltid religionens roll i samhället. Det är viktigt att prata om de fördomar som finns. Rapporter visar att naziströrelsen växer idag. Problemet är enligt denna lärare att elever känner sig nedtryckta och därför inte vågar diskutera känsliga frågor. Diskussioner tar stopp med påståendet ”jag är inte rasist”. Men de behöver få diskutera exempelvis politiken.

2.3 Läromedel

När det gäller läromedel är det viktigt att ha i åtanke att det är ett sorts material som är anpassat efter styrdokumentet. Det bör även påpekas att ingen av de intervjuade lärarna använder sig enbart av läroboken i undervisningen. När det gäller de religiösa skrifterna används fakta om dem som en genomläsning och kunskapsbas. Några texter ur läroboken väljs ut som utgångspunkt för lektioner, speciellt när det gäller buddhistiska och hinduiska texter. Flertalet lärare använder sig av egna texter och diskussionsuppgifter i arbetsområdet.

Läroboken *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2* används på samtliga tre skolor som ingår i min studie. Det finns dock en viss skillnad på vilka elever på skolorna som använder boken som läromedel. På en skola där det går både teoretiska och praktiska program är det enbart de teoretiska programmen som använder denna lärobok. Enligt undervisande lärare på skolan beror det på att texten i läroboken är abstrakt och strukturen svårgreppbar. På de övriga två skolorna där det både går teoretiska och praktiska program använder samtliga elever denna lärobok. Huvudförfattaren Malin Mattsson Flennegård är själv gymnasielärare i religionskunskap.

I kapitel två som handlar om religionernas värld och fungerar som en introduktion till världsreligionerna finns en underrubrik som lyder ”Heliga texter”. Stycket består av nio sidor sammanhängande text om de religiösa urkunderna och inleds med meningen: ”Det bästa sättet att lära känna en religion på är genom dess skrifter...”¹⁴² Lärobokstexten om de heliga skrifterna poängterar deras vikt eftersom de rymmer allt som har med religioner att göra, så som råd och lagar och de redogör även för historiska och framtida händelser. Stycket belyser även texternas särställning bland andra texter då de ofta hanteras med vördnad. Författarna till läroboken poängterar att det finns många olika sätt att läsa och tolka dessa texter på, då olika religiösa grupper tolkar och anpassar texter på olika sätt. De tolkningstraditioner som nämns är den bokstavliga samt den symboliska.¹⁴³ Författarna presenterar inledningsvis en analysmodell vilken eleverna

¹⁴¹ Lärare 5.

¹⁴² Eriksson och Flennegård Mattsson, 2012, s. 25.

¹⁴³ Eriksson och Flennegård Mattsson, 2012, s. 25-33.

kan använda sig av när de läser heliga skrifter. Analysmodellen består av tre steg: det första är att se och läsa texten som en helhet, steg två är att se sammanhang och situationer och slutligen i ett tredje steg ska eleverna förstå texten och tolka den samt se vilka möjliga tolkningar man kan göra utifrån den. Frågorna som författarna ställer eleverna efter varje utdrag ur de heliga skrifterna utgår från en basmodell som presenteras på sidan 30. Frågorna rör innehåll, situation, budskap, samt hur man kan läsa och förstå texten. Efter varje kapitel återfinns arbetsuppgifter som i detta fall rör de religiösa texterna i fyra av nio fall. Utöver dessa frågor finns det ett utdrag ur Manus lag, en hinduisk text, med efterföljande frågor.¹⁴⁴ Författarna har även med ett utdrag ur första Mosebok för att påvisa hur texttolkning kan göras i negativa syften, för att legitimera en ståndpunkt.¹⁴⁵

I kapitlet som handlar om etik får de religiösa källorna plats i form av utdrag ur en Hadith, Matteusevangeliet, Metta Sutta och Andra Mosebok. Det poängteras att alla religiösa traditioner har en etik och att den ofta är grundad i de heliga texterna. Den gyllene regeln inom islam, buddhism, konfucianism, judendom, hinduism och kristendom presenteras för att visa på likheter mellan religionerna.¹⁴⁶

När författarna presenterar religioner i öst nämns skriften Guru Granth Sahib i samband med sikhismen, men inget annat rörande den tas upp. När hinduismen presenteras påstår författarna att Indiens skriftskatt inte har någon motsvarighet i övriga världen.¹⁴⁷ De skrifter som nämns är Vedaböckerna, Ramayana, Mahabharata, samt skriftsamlingen Upanishaderna som sägs vara utgångspunkten för den filosofiska inriktningen. Den sammanhängande texten om hinduismens religiösa skrifter utgör ungefär en sida i läroboken. Buddhismens skrifter, deras tillkomsthistoria och innehåll tas upp på cirka en halv sida i läroboken. Korta utdrag ur Dhammapadda används för att illustrera ahimsa, nirvana och strävan efter kunskap.¹⁴⁸

Innan religionerna i väst presenteras var för sig finns ett kapitel kallat Abrahams barn, där likheterna mellan judars, kristnas och muslimers skrifter framhålls. Exempel på berättelser som finns inom samtliga religioner tas upp och det finns hänvisningar till var i de olika skrifterna berättelserna finns. På ungefär en halv sida radar författarna upp de viktigaste skrifterna inom religionerna och deras innehåll. Skrifternas likheter sett till innehåll och form betonas och de 10 budorden nämns som grunden till etiken, men de historiska berättelserna betonas än mer. I läroboken finns en översikt på sidan 230 där det står var i Bibeln och Koranen man kan läsa om viktiga personer och berättelser.¹⁴⁹

Det gemensamma för alla jordens judar anges vara skrifterna. De viktigaste skrifterna samt deras huvudsakliga innehåll radas upp och den sammanhängande texten utgör ungefär en halv sida. Utdrag ur Moseboken, Jesaja och Daniel finns för att illustrera bland annat världens skapelse samt fred på jorden.¹⁵⁰

De skrifter som uppmärksammas inom kristendomen är de fyra evangelierna, Apostlagärningarna, Paulus brev och Uppenbarelseboken. Deras innehåll nämns översiktligt. Utdrag ur Nya testamentet görs i samband med berättelsen om Jesus.¹⁵¹

Inledningvis i kapitlet om islam nämns Koranen och Muhammeds sunna presenteras som vägledning när Koranen inte ger svar i frågor som rör livet. Författarna påpekar att

¹⁴⁴ Eriksson och Flenngård Mattsson, 2012, s. 41-42.

¹⁴⁵ Eriksson och Flenngård Mattsson, 2012, s. 42-43.

¹⁴⁶ Eriksson och Flenngård Mattsson, 2012, s. 45-46, 56-57.

¹⁴⁷ Eriksson och Flenngård Mattsson, 2012, s. 157.

¹⁴⁸ Eriksson och Flenngård Mattsson, 2012, s. 184, 193, 196-198.

¹⁴⁹ Eriksson och Flenngård Mattsson, 2012, s. 216-229.

¹⁵⁰ Eriksson och Flenngård Mattsson, 2012, s. 242-259.

¹⁵¹ Eriksson och Flenngård Mattsson, 2012, s. 280274-276, 283-289.

det finns olika inriktningar inom islam och att det på grund av det finns olika tolkningar av Koranen. Det finns en underrubrik med titeln Koranen och Haditherna som utgör nästan en sida i läroboken *Söka svar- Religionskunskap kurs 1 och 2*. Under denna rubrik presenteras innehåll och tillkomsthistoria och de nämns även i relation till sharia. Det finns utdrag ur Koranen för att belysa begreppen Gud är större och Domens dag.¹⁵²

Heliga texter nämns även under rubrikerna ”Nya rörelser med gamla rötter” och ”Sekter”. Mormonernas skrift presenteras, samt det faktum att Jehovas vittnen inte får göra egna bibeltolkningar. Religionen Bahai och den gemensamma skriften för anhängarna nämns, likaså presenteras Scientologernas grund ligga i Vedalitteraturen.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att de religiösa skrifterna är närvarande genomgående i läroboken då de både har ett eget kapitel, ingår som basfakta i presentationerna av de olika världsreligionerna, samt i form av utdrag, citat och hänvisningar. Ett syfte med läroboken är att dessa skrifter ska kunna undersökas och jämföras med varandra. Precis som i inledningen till läroboken där de heliga texterna fick ett eget underkapitel finns det i slutet av presentationerna av varje religion frågor och arbetsuppgifter med utdrag ur de heliga texterna med tillhörande frågor som öppnar upp för diskussion och analys hos eleverna. Frågorna behandlar innehåll, syfte, budskap, förståelse och tolkningsmöjligheter. Läroboken betonar de religiösa skrifternas ritualiserande av den semantiska dimensionen. De religiösa skrifternas egenskaper är inte framträdande men i viss mån talas det om identitetsskapande i judendomen när det gäller förhållandet till berättelserna i Gamla testamentet. Den vördnadsfulla hanteringen av skrifterna nämns, speciellt i samband med Koranen inom islam. I en bildtext i kapitlet om islam framhålls även Koranens rika utsmyckning. Även om texterna är närvarande när alla världsreligioner samt etik och moral presenteras så placeras de flesta utdragen i framställningen om judendom, kristendom och islam. En anledning kan vara att författarna presenterar dem som bokreligioner.

I vissa fall är de religiösa skrifterna framträdande på så vis att de är avbildade med hjälp av illustrationer eller fotografier. I framställningen av hinduismen återfinns två bilder varav en är en bild ur Ramayana, och den andra är en illustration av gudar som håller i Vedaskriften.¹⁵³ När judendomen presenteras finns det ett fotografi taget inne i en synagoga, där arken och Tora-rullarna syns.¹⁵⁴ Ett kristet helgon hållandes en bok, troligen en helig skrift, återfinns som bild i läroboken, tillika en bild på kristet påskfirande, där ledaren håller i Bibeln.¹⁵⁵ Det finns även en bild på en uppslagen Koran.¹⁵⁶

Den andra läroboken som används på en av skolorna av de elever som går praktiskt inriktade program är skriven av Börge Ring och heter *Religion och sånt 1*. Även Börge Ring är gymnasielärare i religionskunskap, men han har även arbetat som präst inom Svenska kyrkan.

Första gången skrifter omnämns i läroboken är i etikkapitlet. En viktig etisk princip är att inte vara otrogen och författaren menar då att de som är troende kan hänvisa till Bibeln eller Koranen. Men det poängteras även att ”Kristna som läser en och samma Bibel har olika åsikter om skilsmässa”.¹⁵⁷ Olika religioners gyllene regler radas upp:

¹⁵²Eriksson och Flennegård Mattsson, 2012, s. 325-344.

¹⁵³Eriksson och Flennegård Mattsson, 2012, s. 157, 152.

¹⁵⁴Eriksson och Flennegård Mattsson, 2012, s. 238.

¹⁵⁵Eriksson och Flennegård Mattsson, 2012, s. 274, 309.

¹⁵⁶Eriksson och Flennegård Mattsson, 2012, s. 327.

¹⁵⁷Ring, 2013, s. 29.

kristendom, judendom, islam, buddhism och konfucianism. I vissa fall hänvisar författaren till var i skrifterna de återfinns.¹⁵⁸

Under rubriken ”Tre religioner” ges en introduktion till de abrahamitiska religionerna judendom, kristendom och islam och där går det att utläsa att Bibeln och Koranen har ett flertal gemensamma berättelser vilket bidrar till samhörigheten. Typiskt för dessa tre religioner är även att en enda, relativt liten skrift har högsta auktoritet. Inom andra religioner som hinduism och buddhism finns så stora skriftsamlingar att de kan vara svåra att överblicka.¹⁵⁹

Bibeln ges ett eget kapitel som inledning till judendom och kristendom. Hur judar och kristna benämner skriften presenteras samt vilka olika delar Bibeln består av. I texten om Gamla testamentet förklaras vilka olika texttyper som ingår och vad de innebär, bland annat saga, myt och legend. Stycket avslutas med lästips innehållande hänvisningar till Gamla testamentets berättelser. I texten om Nya testamentet förklaras dess tillkomsthistoria, ordförklaringar och innehåll. Även detta stycke avslutas med lästips och hänvisningar till Nya testamentet. I övrigt handlar bibelkapitlet om hur man läser Bibeln och vilka olika bibelsyner som finns. De tre bibelsyner som presenteras är Bibeln som Guds ord, Bibeln handlar om Gud och Bibeln är en vanlig bok. Olika sätt att tolka Bibeln presenteras, så som fundamentalistisk, existentiell och historisk bibeltolkning. Efter att Bibeln presenterats återfinns frågor och arbetsuppgifter (dock inga utdrag eller hänvisningar till läsning av Bibeln). Kapitlet om Bibeln tar upp tio sidor sammanhängande text i läroboken.¹⁶⁰ I övriga kapitel är det vanligt med hänvisningar till skrifterna alternativt till den antologi som tillhör läroboken, men som inte används i undervisningen på skolan.

I samband med att de tio budorden presenteras inom judendomen finns de med som utdrag och när matregler presenteras finns hänvisningar till var i Bibeln det står. När författaren berättar om Moses finns hänvisningar till bibelställen. Börge Ring menar att ”Bibelns berättelser fyller alltså en viktig funktion. De förklarar vem Gud är. Genom berättelserna får vi veta vad Gud gjorde och på så sätt lära känna honom”.¹⁶¹ I den löpande texten redogörs för synagogan och var Tora-rullarna är förvarade samt att den viktigaste boken efter Bibeln är Talmud. Läsarna informeras om att den innehåller berättelser och tolkningar av lagar och regler.¹⁶² Toras roll i riter som exempelvis Bar/Bat Mitzva poängteras. I arbetsuppgifterna som följer uppmanas eleverna att läsa Bibelberättelsen om Lilit samt svara på tillhörande frågor.

När kristendomen redogörs presenteras evangelierna i samband med historien om Jesus. Det är vanligt att Jesusord finns citerade på dessa sidor. Det finns en rubrik som lyder ”Många kvinnor främmande för Bibelns Gud” där författaren anlagt ett genusperspektiv. Det faktum att Bibeln i mångt och mycket är skriven av och för män uppmärksammas. Eftersom det oftast är män som förekommer i de bibliska berättelserna uppmanas eleverna att läsa en valfri bibeltext och ändra alla han till hon och diskutera vilka konsekvenser det får. Författaren menar även att det finns regler inom kristendomen som många svenskar struntar i, exempelvis påbudet om att kvinnor bör bära huvudduk.¹⁶³

¹⁵⁸ Ring, 2013, s. 30.

¹⁵⁹ Ring, 2013, s. 55.

¹⁶⁰ Ring, 2013, s. 56-65.

¹⁶¹ Ring, 2013, s. 73.

¹⁶² Ring, 2013, s. 76.

¹⁶³ Ring, 2013, s. 87-110.

I inledningen till islam listas fyra viktiga punkter varav en rör skriften och lyder: Koranen är Guds sanna ord.¹⁶⁴ När berättelsen om Muhammed tas upp redogör Ring för Koranens tillkomst historia. Det var Mohammed som förmedlade hela Koranen och den är sann och fullständig, till skillnad från Bibeln. Koranen tas upp som eget kapitel inom islam och där presenteras tillkomst historia, upplägg med suror och lite som rör tolkning. Följer gör lästips och hänvisningar till Koranen. Nästan fem sidor ges i utrymme åt Koranen i denna lärobok. Koranen jämförs med en instruktionsbok för hur man monterar en möbel och Koranen anges vara den bästa instruktionen för hur livet ska levas och därför är det viktigt att följa den. Enligt islam är Koranen Guds plan för livet.¹⁶⁵ Koranens roll i högtider uppmärksammas, speciellt i samband med fastan. I samband med klädsel och olika inriktningar och tolkningar av islam nämns Koranen.

Hinduismens skrifter förklarar kastsystemet och dess uppkomst. Det finns en rubrik som heter heliga skrifter och där finns namnen på viktiga böcker samt deras innehåll. Författaren menar att många hinduer är analfabeter och betonar seriemagasins och tv-seriers betydelse för gestaltningen av skrifterna.¹⁶⁶ Texten om hinduismens skrifter är ungefär en sida lång.

Buddhismens skrifter nämns första gången i samband med vikten av att visa vänlighet och det finns även ett utdrag i Dhammapada för att belysa detta. När församlingen och munkorden presenteras uppmärksammas munkarnas och nunnornas läsning av de heliga skrifterna. Utdrag ur Vinaya, munklivets regelsamling, finns i samband med att författaren vill illustrera skillnaderna i manligt och kvinnligt inom det religiösa livet.¹⁶⁷

Under rubrikerna ”Nya andliga rörelser” och ”Esoteriska rörelser” nämns namn på tre verk, exempelvis Lagens bok inom satanismen.¹⁶⁸

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det även i denna lärobok ges särskilda kapitel för skrifterna, observera dock att det enbart gäller de abrahamitiska religionernas böcker Bibeln och Koranen. I övrigt behandlas skrifterna som basfakta inom de olika religiösa traditionerna. Korta utdrag förekommer men de är sällsynta. Vanligare är Jesusord och citat samt hänvisningar till religiösa skrifter och var man kan läsa om specifika ämnen i dem. I likhet med den andra läroboken betonar Börge Ring den semantiska dimensionen av texter. Skrifterna anses ha rollen som vägvisare i livet och ger en känsla av samhörighet.

Det finns bilder på skrifter i läroboken i vissa fall. Det finns ett fotografi på en uppslagen Bibel,¹⁶⁹ en illustration av en judisk text på hebreiska men eftersom det saknas bildtext kan jag inte vara helt säker på vad den föreställer. Min tolkning är dock att det rör sig om en illustration av den övre delen av arken.¹⁷⁰ När judendomen presenteras finns det även ett fotografi taget inne i synagogan där arken med Torarullarna syns.¹⁷¹ En uppslagen Koran skriven på arabiska är avbildad i läroboken, samt ett fotografi på en kvinna som sitter och läser i Koranen.¹⁷²

¹⁶⁴ Ring, 2013, s. 121.

¹⁶⁵ Ring, 2013, s. 128.

¹⁶⁶ Ring, 2013, s. 159.

¹⁶⁷ Ring, 2013, s. 168-174.

¹⁶⁸ Ring, 2013, s. 203, 206, 209.

¹⁶⁹ Ring, 2013, s. 56.

¹⁷⁰ Ring, 2013, s. 71.

¹⁷¹ Ring, 2013, s. 76.

¹⁷² Ring, 2013, s. 124, 127.

3 Analys

I analysdelen diskuteras och analyseras de resultat som framkommit i studiens olika delar. Analysen syftar till att ge svar på de frågeställningar som presenterats i undersökningens inledning. För att analysen ska vara begriplig delas den upp i olika rubriker som kan härledas till frågeställningarna.

3.1 Förutsättningar för undervisning om och i religiösa skrifter i gällande styrdokument

Vad gäller granskningen av styrdokument kan följande konstateras. I läroplanen för gymnasiet står det att förståelse och förmåga till inlevelse ska främjas samt att främlingsfientlighet och intolerans ska bemötas genom aktiva insatser. Det går inte att utläsa hur det ska gå till. Det finns inget som uttalat pekar på att man ska använda sig av religiösa skrifter, men det finns heller inget som pekar på motsatsen. Enligt mig är det ett möjligt angreppssätt att använda sig av de religiösa skrifterna för att uppnå dessa mål. Även de verksamma gymnasielärarna använder sig av urkunderna på detta sätt, speciellt när det gäller att diskutera slöjan inom islam i ett identitets- och kulturperspektiv. Det går även att utläsa att elever kritiskt ska kunna granska och bedöma det de ser, hör och läser för att kunna ta ställning i olika livsfrågor. Det står inte hur eller i vilken omfattning detta ska omsättas i praktiken. Men som flera av de intervjuade lärarna poängterat bedrivs en samhällsdebatt om islam och Koranen. För att eleverna ska kunna bilda sig en egen uppfattning behöver de gå till ursprungskällan. Detta är dock lärarnas anpassning och tolkning. I ämnesplanen för Religionskunskap kurs 1 står det att eleverna ska kunna förstå hur etik och moral motiveras i de olika religionerna. För mig är det nästan omöjligt att bedriva denna typ av undervisning utan att nämna eller göra nedslag i de religiösa skrifterna eftersom de är utgångspunkten för etik- och moraltänkandet. Lärare 1 som endast använder ett textutdrag i undervisningen har valt de tio budorden. Det tycker jag belyser hur viktiga skrifterna är inom detta område. I kursen Religionskunskap 1 ska eleverna förstå hur individer och grupper identifieras i förhållande till religioner, exempelvis utifrån skriftliga källor. Detta är något som lärare 3, 4 och 5 tagit fasta på. Lärare 4 och 5 låter eleverna läsa utdrag ur Paulus brev samt Koranen för att belysa det faktum att båda religionernas kvinnor fått samma påbud om att bära huvudduk men omsätter det på skilda sätt i praxis. Historia och nutid, samt identitet och kultur diskuteras med grund i de religiösa skrifterna. Lärarna poängterar att det inte enbart är urkunderna som påverkar de troendes liv utan att även samhälle, tidsanda och traditioner gör det. I undervisningen i Religionskunskap – specialisering ska eleverna ges möjlighet att analysera texter och begrepp, kritiskt granska källor, diskutera och argumentera. I Skolverkets kommentarmaterial går det att utläsa att kritiskt granska källor betyder att även läsa texter skrivna inom religioner. De vanligaste texterna inom religionerna är just urkunderna hävdar jag. I denna kurs ska eleverna även fördjupa sig inom valbart område, varav ett är de religiösa texterna och källkritisk metod ska diskuteras. Noterbart är att specialiseringskursen är valbar på de flesta gymnasieskolor i Sverige idag, så det är ett fåtal elever som läser den.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att gällande styrdokument ger förutsättningar för att arbeta med religiösa skrifter i religionskunskapsundervisningen på gymnasiet. Dokumenten betonar att det är viktigt och ska göras, men det går inte att utläsa i vilken omfattning. Det är upp till den enskilde läraren att tolka detta och som vi sett i resultatdelen där intervjuaren redogör för så genomför lärarna tolkningar genomgående. En del lärare tolkar styrdokumentens formuleringar som att religiösa skrifter ska behandlas och omsätter detta praktiskt då urkunder används som viktiga verktyg i undervisningen. Andra lärare tolkar styrdokumentens formuleringar som vagt

framhållandes de religiösa skrifterna åtminstone när det gäller förståelsedelen. Medan en tredje ståndpunkt bland lärarna är den att det inte finns stöd för undervisning i och om de religiösa skrifterna i styrdokumentet. De som inte använder religiösa skrifter i undervisningen menar att denna typ av lektioner är svåra att genomföra och att det inte verkar så viktigt hänvisandes till Skolverket. De framhåller även att de insikter elever förväntas nå i studiet av skrifterna även kan nås genom användandet av populärkultur i undervisningen. Det kan konstateras att samtliga lärare, oavsett om de undviker undervisning grundat i primärmaterial eller förespråkar den och önskar de kunde använda primärmaterial ännu mer i undervisningen, menar att arbetet försvåras av att religionskurserna är på 50 poäng och ges lite tid. Det är svårt att hinna med allt som står i styrdokumentet och då måste läraren prioritera. Undervisning i religiösa skrifter förutsätter att eleverna får tid att läsa och bearbeta texten, vilket tar tid. Givetvis skiljer sig prioriteringarna åt beroende på vilken lärare som gör urval. Urvalet grundat på tolkningar av styrdokument medför att undervisningens karaktär skiftar mycket beroende av vilken skola man går på och vilken lärare man får i ämnet. Enligt min tolkning av styrdokumentet finns det belegg för att undervisa i och om de religiösa skrifterna på gymnasiet, men hur och i vilken grad är upp till var och en av lärarna att bedöma. I läroplanen poängteras dock de viktiga insikter elever kan nå i samband med studier i primärmaterial och dessa vinster tycker jag talar för denna typ av undervisning. När religiösa skrifter omtalas i läroplanen görs det ur ett semantiskt perspektiv och enligt den är det meningen att elever ska läsa, förstå och tolka. Givetvis påverkar den semantiska utgångspunkten lärarnas undervisning.

3.2 Lärarnas tankar om primärmaterial, främst religiösa skrifter, och hur de kan användas i undervisningen

Hur undervisningen går till beror på läraren. I intervjuerna har det visat sig att en del lärare väljer att tala om skrifterna men undervisar inte i dem. Eleverna får därför inte se och läsa i skrifterna. En del lärare väljer att presentera Bibeln och Koranen i fysisk form och berättar om hanteringen, upplägget och innehållet. Men för den skull är det inte säkert att eleverna får läsa i dem. En del lärare gör detta, samt låter eleverna läsa utdrag ur religiösa skrifter. Det går att urskilja en skillnad i vilken utsträckning lärarna undervisar om och i de religiösa skrifterna. Skillnaden är liten men kan härledas till yrkeserfarenhet. De lärare som arbetat kortast tid använder sig mindre av religiösa skrifter i undervisningen. De lärare som arbetat längst är de som mest frekvent använder religiösa skrifter i undervisningen och de är också de som ser flest vinster med att göra det. Denna skillnad anser jag kan bero på trygghet och erfarenhet. Det krävs mycket av läraren för att denne ska kunna genomföra en primärmateriellt orienterad undervisning, vilket kan leda till att oerfarna lärare undviker det.

Många av de intervjuade lärarna menar att utdrag i läroböcker eller på papper föder minst motstånd och därför används det mest. Många poängterar att läraren måste vara med och vägleda diskussionerna så att de inte spårar ur. Monica Reichenberg som studerat vad elever förstår av bibeltexter menar att eleverna förstår mer när de får diskutera i grupp än när de sitter och läser själva. Samma ståndpunkt har lärarna som med utgångspunkt i texterna leder diskussioner i helklass, främst om innehållet. Den semantiska utgångspunkten är inte märkbar enbart i styrdokument och läroböcker utan även i andra delar av undervisningen. Innehållet är det centrala i arbete med skrifterna då de läses, förstås och möjliga tolkningssätt diskuteras. Att tolkning av de religiösa skrifterna är en pågående process som karaktäriseras av förhandling och kamp uppmärksammas av Hanna Stenström som menar att gamla texter får ny betydelse för dagens människor när de omtolkas i nutid. Detta resonemang är även närvarande i lärarnas undervisning om Bibeln och Koranen som är de religiösa skrifter som mest

frekvent används. Lärare 4 och 5 framhåller att skrifternas innehåll och användning inte är statistiskt. Tiden och samhället Bibeln och Koranen kom till i uppmärksammas av lärarna som låter eleverna diskutera vilka följder det får. De värderingar som var gällande när skriften skrevs för flera årtusenden sedan behöver inte vara aktuella idag och kan således anpassats till nutid. Idag har religioner spridit sig till nya områden och exempelvis kristna och muslimer är spridda över hela världen. Var de lever och vilka traditioner som finns där har betydelse för hur skriften används och tolkas. Olika muslimska grupper tolkar Koranen på olika sätt, och i samband med detta brukar lärare 4 informera eleverna om de olika rättsskolor som finns. Lärare 3 menar att man jämför bokstavstroende och andra tolkare inom kristendomen.

När de religiösa skrifterna används i undervisningen är även det varierande. En del lärare talar om skrifterna som basfakta inom varje religion. Andra plockar in texterna när tro och vetenskap samt etik och moral diskuteras. Åter andra använder utdrag ur skrifterna för att belysa särskilda teman inom religionerna, för att jämföra och skapa förståelse för identitet, kultur och tradition.

Varför lärarna väljer att undervisa om och i de religiösa skrifterna beror på att de anser det lämpligt om undervisningen ska följa Skolverkets riktlinjer och på grund av att skrifterna utgör ett viktigt inslag i religionerna. Det anses viktigt ur en allmänbildningssynpunkt. Svenska ungdomar, även om de inte är troende, bör veta hur skrifterna ser ut, hur man hittar i dem och vilket innehåll de har. På grund av samhällsdebatten och medias rapportering anser flertalet lärare att det är viktigt att eleverna får se och läsa ursprungskällan så att de kan bilda sig egna uppfattningar. Att uttala sig i en fråga utan att ha belägg för sina påståenden i form av hållbara argument är farligt och det försöker lärarna motverka. Lärare ger uttryck för en oro för de fördomar som finns bland svenska folket, vilka givetvis får uttryck även i klassrummet då elever yttrar antisemitiska och islamofobiska kommentarer. Det anses viktigt att kritiskt granska källornas innehåll och tolkningar, samt visa på likheter mellan urkunderna för att öppna elevernas ögon. Lärare 5 lyckades med detta på ett framgångsrikt sätt då en anti-muslimsk klass fick våldsförhärlikande och kvinnokränkande text läst för sig. Det faktum att texten kom från Bibeln och inte Koranen födde en bra diskussion. Att ha högt i tak i klassrummet anses vara oerhört viktigt. För visst kan man diskutera mycket under lektionerna, och läraren kan vara styrande för att elever ska lära sig det som läraren anser viktigt. Men elever lär sig censurera det de säger och många är rädda för att framstå som rasister. Det kan få till följd att fördomar som inte diskuteras gror istället. Men om man har högt i tak som lärare 6 uttrycker det och låter eleverna våga ställa frågor som inte alltid är så rumsrena då kan man komma åt fördomarna, diskutera dem och kanske bli kvitt dem.

Varför en del lärare ändå undviker att arbeta med religiösa skrifter kan bero på rädslan att förstärka fördomar och på grund av att det anses svårt. Elever som går praktiskt inriktade program uttrycker ofta negativa inställningar till religionskunskapsämnet i allmänhet och religiösa skrifter i synnerhet, vilket bidrar till att lärare undviker arbetsområdet. Anledningen till att undervisning grundad i religiösa skrifter stöter på motstånd kan mycket väl bero på de felaktiga uppfattningar eleverna har om skrifterna. Lärare 6 sätter fingret på vad som kan orsaka detta: sekulariseringen av samhället som innebär att ungdomarna inte är vana vid religion och dess uttryck, samt konsekvenserna av att leva i ett post-modernistiskt samhälle där individualism och egna val betonas. Det som elever vet finns i religiösa skrifter är regler, lagar och förbud, något som är främmande för dagens ungdom och något som de är emot. Dessutom sägs mycket i samhället ske i religionens namn, som exempelvis terrorattacker. På grund av detta kan eleverna ha svårt att ta undervisningen till sig. Reaktionerna på arbetet med primärmaterial sägs bero på vilken typ av primärmaterial det handlar om. Lärarnas

uppfattningar är att elever är negativt inställda till skrifterna men positivt inställda till studiebesök på exempelvis krematoriet. Man kan ställa sig frågan varför det är så. Jag tror att det beror på att besöket i krematoriet mer handlar om det vardagliga livet. Samtliga elever är medvetna om döden och många har erfarenhet av begravningar. Ungdomarna har som människor i övrigt upplevt sorg. Därför känns inte fenomenet och platsen främmande för eleverna, utan mer som en del av livet i stort. Eleverna har egna erfarenheter därifrån och kan lättare relatera till platsen och vad som försiggår där. Det finns en förförståelse av vad ett krematorium är och vad det är till för. Eftersom det knyter an till deras egna liv och erfarenheter föds ett intresse. Att åka till en annan plats som är betydelsefull i ett visst sammanhang och träffa människor som jobbar där kan verka mer levande än att läsa en text i en religiös skrift. Att göra studiebesök betyder dessutom att man får lämna skolan en stund, vilket många elever kan uppleva som en lättnad. Precis som lärare 6 poängterar kan det vara en fördel att utgå från elevernas egna liv för att de ska bli uppmärksamma och intresserade, och det kan man göra även i arbetet med de religiösa skrifterna.

Samtliga lärare hade önskat fler konkreta tips och handledning av hur man kan arbeta med primärmaterial under lärarutbildningen. Ännu en aspekt som försvårar arbetet är tiden. Religionskunskapsämnet består av korta 50 poängskurser vilket medför att allt inte hinns med.

Undervisningskontexten handlar nästan uteslutande om texttolkning. Det är skrifternas semantiska aspekter som lyfts fram, vilket är helt korrekt i relation till det som explicit går att utläsa i de styrdokument lärarna utgår från. Men på några ställen i desamma går det också att utläsa att förståelse ska uppnås. Det är dock luddigt formulerat hur denna förståelse ska uppnås. Jag menar att det finns ett glapp mellan det Skolverket förespråkar och det nyare forskning kommit fram till. Det skulle exempelvis vara möjligt att uppnå denna förståelse med hjälp av James W Watts uppmärksammande av att texter inte har en, utan tre olika dimensioner. Om undervisningen går ut på att förstå det innehållsliga i Koranen – hur ska eleverna då förstå muslimers reaktioner på hanteringen av den? Jag anser dock att det är svårt att kritisera lärarna, dels på grund av att debatten om texters olika dimensioner och funktioner är förhållandevis ny, dels på grund av att de gör sitt jobb – de följer Skolverkets skrivelser i styrdokumentet. Det vore kanske mer korrekt att kritisera gällande läroplaner och ämnesplaner. De luddiga formuleringarna bidrar till skilda tolkningssätt, vilket innehar både fördelar och nackdelar. Vill man att eleverna ska få större förståelse för andra kulturer och religioner genom religiösa skrifter borde deras dimensioner och funktioner poängteras i ämnesplanerna på ett tydligare sätt. Belägg för detta finns i ny forskning, som presenterats i denna uppsats.

3.3 Lärarnas erfarenheter av utmaningar och möjligheter med att arbeta med religiösa skrifter i undervisningen

Den största utmaningen anses vara fördomar. Fördomar och förutfattade meningar vad gäller andra människor, kulturer och skrifter. En lärare menar att det i dagens Sverige bedrivs en slaskhinksdebatt om islam och Koranen, andra tar fasta på att naziströrelsen växer, samt att Sverigedemokraterna vinner mark med sin islamofobiska politik. Eftersom fördomar florerar i samhället påverkar de gymnasieskolornas elever. Eleverna blir förvirrade och vet inte vad de ska tro, vilka de ska lyssna på. Det är en utmaning att som lärare ta diskussioner och belysa med exempel hur verkligheten kan gestalta sig. Samtidigt menar många att det faktum att det finns fördomar ger en möjlighet att ändra på dem. Det ges möjligheter att genom dessa diskussioner få eleverna till att bli mer källkritiska och toleranta mot oliktankande människor.

En annan utmaning när det gäller arbetet med religiösa skrifter är språket. Ofta upplevs språket i skrifterna som föråldrat och avancerat. Speciellt svårt är det för elever med läs- och skrivsvårigheter och elever med annat modersmål än svenska. Men dessa utmaningar kan man lösa genom att låta elever med läs- och skrivsvårigheter få texten uppläst. Hjälpmedel till detta brukar det finnas gott om på skolorna. Elever med annat modersmål än svenska kan få läsa utdrag ur den religiösa skriften på sitt hemspråk då översättningar finns att tillgå på Internet. Det som försvårar detta är att det tar längre tid att leta upp texterna. Men hjälpmedlen möjliggör att alla elever kan läsa och förstå de religiösa skrifternas innehåll. En skillnad gällande hur man som lärare kontra religionsutövare ser på digitala texter kan iakttas. Det verkar som att lärare använder digitala texter som hjälpmedel till att förstå innehållet i texten, medan forskare menar att digitaliseringen av texter för utövare betyder att det tillkommit ett nytt sätt att se på texter.

Många lärare menar att elevers inställning är en utmaning. Den negativa attityden kan ta udden av lärarens engagemang. Lärare 5 menar att attityden mest är en jargong och lärare 6 menar att det är de fåtal elever som är negativt inställda till denna undervisning som hörs högst men att de flesta blir intresserade när man väl kommit igång med arbetsområdet. Endast en lärare ansåg det omöjligt att arbeta med religiösa skrifter i alla klasser och det berodde på elevers negativa inställningar och nazistiska yttranden.

Att religionskunskapskurserna är korta och att mycket ska hinnas med på kort tid anser många lärare vara stressande. Detta medför att det blir en utmaning att hinna med det man ska på lektionerna. Eftersom det tar tid att arbeta med religiösa skrifter undviker en del att göra det, medan andra ser andra vinster med att läsa utdrag ur skrifter eftersom de med hjälp av skriften även kan diskutera övriga inlag i religionerna.

Den största fördelen och möjligheten med en primärmateriellt orienterad undervisning är att öka elevernas förståelse för och tolerans mot andra människor. Genom att diskutera skriftens innehåll, kontext och användning i det vardagliga livet kan eleverna förstå betydelsen av skriften för de troende samt varför olika tolkningar har gjorts utifrån den. Det är lärare 4 som i resonemanget om utmaningar och möjligheter menar att gymnasieelever inte enbart ska se vad det står i skrifterna, utan även ta hänsyn till kontexten och hur de används. Läraren menar att det är dit eleverna ska nå på gymnasiet, eftersom baskunskaper om skriften ska finnas med sedan högstadiet. Baskunskaper i detta fall handlar om att kunna slå i skrifterna, samt att översiktligt veta vad de handlar om. Detta är dock baskunskaper som de flesta elever saknar när de kommer till gymnasiet, vilket leder till att gymnasielärarna får börja på basnivå i undervisningen. Eftersom läraren talar om kontext och användning visas en medvetenhet om att texterna inte enbart är innehåll, utan att andra aspekter är viktiga att

förstå. Eleverna kan dessutom tillägna sig en viss allmänbildning genom att se hur skrifterna ser ut, genom att läsa i skrifterna och se vad de handlar om, genom att se hur skrifterna är uppbyggda. Ungdomarna får möjligheten att utifrån urkunderna diskutera det rent mänskliga och existentiella, samt möjlighet att förstå vad det är som skapar mening i olika tider och för olika folk.

3.4 Den textsyn lärarna förmedlar och dess påverkan på undervisningen

Den textsyn som råder i Skolverkets skrivningar är övervägande semantiskt orienterad. Där det explicit står något om texter är det i förhållande till tolkning, analys och källkritik. Det är alltså innehållet i texterna och urkunderna som är det viktiga. Det är innehållet som ska analyseras, granskas och tolkas. För att kunna ta ställning i etiska resonemang måste eleverna kunna granska och bedöma det som de ser, hör och läser. Det är endast i en formulering som man kan tolka in andra aspekter av texter än den rent semantiska. Det är i ämnesplanen för Religionskunskap kurs 1 som följande presenteras: eleverna ska diskutera hur individers och gruppers identiteter kan formas i förhållande till religion och livsåskådning utifrån exempelvis skriftliga källor. Det är givetvis innehållet som påverkar men eftersom innehållet är meningsskapande och identitetsskapande kan man hävda att skriften även har en ikonisk funktion, att precis som Watts mena att Koranen står som symbol för den muslimska kulturen, att den hebreiska Bibeln är ett uttryck för den judiska identiteten.

Läroböckernas textsyn är även de semantiskt inriktade. Det är innehållet som ska läsas, förstås och tolkas. Det finns dock ett fåtal undantag då läroboksförfattarna talar om annat än innehållet i relation till de religiösa skrifterna. I *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2* förklaras det i det inledande kapitlet ”Heliga texter” att skrifterna har en särställning i jämförelse med andra skrifter då de ofta hanteras med vördnad. Avslutningsvis i detta kapitel finns en arbetsuppgift som syftar till att få eleverna att förstå att texttolkning kan göras i negativa syften, för att legitimera en ståndpunkt, vilket beaktar maktaspekten. I slutet av kapitlet om Abrahams religioner finns det arbetsuppgifter som rör skrifternas berättelser och identifikation, vilket kan relateras till den ikoniska dimensionen. När Koranen presenteras med bild förklarar bildtexten att skriften hanteras varsamt, att man tvättar sig innan man tar i den och att många muslimer läser den med hjälp av bokställ. Vad gäller Koranens utseende nämns den konstfulla utsmyckningen. Skrifternas särställning och hantering markerar deras särställning gentemot andra böcker. Hur man läser dem och hur de ser ut har dessutom att göra med den performativa dimensionen av texten. I *Religion och sånt 1* betonas likheterna mellan Bibeln och Koranen och de framställs som små skrifter som har högsta auktoritet, vilket belyser maktaspekten dessa skrifter besitter. Inom judendomen tas Toras roll i riter upp, exemplet är Bar/bat mitzva och inom islam nämns Koranen som central i firandet av högtider, den som nämns är fastan. På detta vis kan man uppmärksamma eleverna på den performativa dimensionen av texten. Författaren till läroboken menar att många hinduer är analfabeter och betonar seriemagasin och tv-seriers betydelse för gestaltning av de heliga skrifterna och visar på så vis hur skriften används och ritualiseras i den performativa dimensionen. Inom buddhismen är de religiösa skrifterna centrum för munkarnas uppmärksamhet, de läses och studeras, vilket även det är ett performativt uttryck.

När lärare undervisar om och i religiösa skrifter sker det med utgångspunkt i det innehållsliga. Att undervisningen är semantiskt inriktad är inte förvånande eftersom styrdokument och läroböcker som delvis sätter ramarna för undervisningens utformning är övervägande semantiskt präglade. Att lärare undervisar med utgångspunkt i det semantiska kan även ha att göra med deras egna privata textsyner. En lärare har negativ

syn och övriga fem har positiv syn på texter och vad de kan användas till. Samtliga sex lärare anser dock att texter är viktiga för att man kan lära sig mycket av dem, men att man bör vara medveten om att de är skapade för särskilda syften. Läsförståelse och källkritik anses vara viktiga förmågor. Det är innehållet i texterna som lärarna fokuserar på, vilket bidrar till att de har ett semantiskt förhållningssätt till texter. Men, observera att lärare 5 är ett undantag från regeln eftersom hon särskiljer sig lite från de andra lärarnas syn och sätt att undervisa. Lärare 5 menar att texter även är existentiella och behandlar djupt mänskliga ämnen. Det faktum att skrifterna tar upp livsfrågor bidrar till att de är meningsskapande och identitetsskapande. Funktionen har med innehållet att göra men får betydelse för den enskilde människans och gruppens identiteter. På så vis behandlar lärare 5 den ikoniska dimensionen av skrifterna, om än omedveten om begreppet.

Att lärarna poängterar att tiden skriften skrevs i är av betydelse, att traditioner och samhällen spelar in avseende tolkning och användning gör att undervisningen till viss del får en annan dimension än den rent semantiska, även om den generellt sett är övervägande. Om lärarna skulle vilja inrikta sig på annat än det rent semantiska anser jag det möjligt enligt styrdokument och genom användning av de läroböcker som finns att tillgå (med exempel som givits ovan), men det behöver poängteras tydligare.

När jag frågar lärarna om religiösa skrifter får jag genast ett svar som syftar på den skriftliga texten, den fysiska urkunden. Ingen av de sex intervjuade lärarna reflekterar över skrifternas vikt som muntliga källor. Lärare 3 resonerar dock om muntliga och skriftliga texter i relation till sin textsyn. Läraren säger att ”man måste även vara medveten om det talade ordet, det är egentligen samma sak som det skrivna ordet”, men trots att läraren likställer muntliga texter med skriftliga utgår undervisningen vad det verkar enbart från den nedskrivna skriften. Om lärare visade större medvetenhet för den muntliga texten skulle den performativa dimensionen av skriften komma till uttryck i undervisningen.

Vad får den semantiska utgångspunkten för konsekvenser för undervisningen och elevernas förståelse för andra religioner och kulturer? Den undervisning lärarna bedriver bidrar till att elever förstår den semantiska aspekten väldigt bra och vet vad skrifterna innehåller. Men frågan är om de till fullo förstår varför olika skrifter presenteras, behandlas och tillskrivs olika status; varför en del skrifter är förknippade med makt, eller med ett helt folk; och varför så starka känslor är knutna till skrifterna. Eftersom olika religiösa skrifter har betydelse inom olika områden kan man inte undervisa om alla skrifter på samma sätt hävdar jag utifrån James W Watts teori om de tre textdimensionerna. Europeisk forskning har kritiserats för att enbart beakta det semantiska perspektivet. Denna textsyn verkar även råda på de tre gymnasieskolor som ingår i min studie. I skolan bör man kanske bli bättre på att förmedla att texter inte enbart har ett innehåll utan även en eller flera andra viktiga funktioner. Man kan i undervisningen peka ut kollisionen som sker i mångkulturella samhällen då olika kulturer läser samma böcker fast på olika sätt. Ett exempel som kan lyftas fram är Koranen som i Sverige tolkas semantiskt av andra än muslimer eftersom textsynen är den att innehållet är det som har betydelse. Men för en muslim finns även en performativ och ännu viktigare en ikonisk funktion och betydelse av Koranen då den främst står som symbol för den muslimska identiteten. Jag menar att det kanske kan vara så att en undervisning som tar samtliga tre textdimensioner Watts identifierar i beaktning kan bidra till större förståelse för religioner och kulturer samt minska fördomar.

Lärarna förutsätter, om än omedvetet, en semantisk förståelse av religiösa skrifter som nog kan spåras till en kulturkristen kontext. Men alla elever är inte födda i Sverige, av kristna eller kulturkristna föräldrar. Invandrare och flyktingar med annan kulturell

och religiös bakgrund än den kristna kan ha andra förståelser och upplevelser av skrifterna. Att tala om de hinduiska texternas innehåll kan för en hindu anses problematiskt, eftersom innehållet inte är det viktigaste för de praktiserande. Likaså kan ett Koran – eller Bibelstudium med fokus på det semantiska vara problematiskt både för muslimer och kristna då olika religiösa grupperingar tolkar skrifterna på olika sätt.

Kan man täcka in även den performativa och ikoniska dimensionen av texter i religionsundervisningen i gymnasieskolan? Jag anser att man kan göra det och att det är viktigt för att eleverna ska förstå skrifternas betydelse och funktion fullt ut. Sverige är ett mångkulturellt land och vi måste kunna leva sida vid sida och tolerera varandras olikheter. För att detta ska vara möjligt måste medvetenheten om den rådande textsynen diskuteras. Vi måste bli bättre på att förstå texters många funktioner och dimensioner. Vi måste ta hänsyn till att texter både är muntliga och skriftliga och att de ritualiseras i semantiska, performativa och ikoniska dimensioner. Watts viktigaste tes är just att det finns en semantisk, en performativ och en ikonisk dimension av en text. I undervisningen kan man belysa det på följande sätt: Inom kristendomen har Bibeln främst studerats utifrån innehållet och den semantiska aspekten är viktig. Motsättningarna mellan de olika kristna inriktningarna i tolkningsfrågor rörande innehåll kan tas upp, och ett belysande exempel är debatten i USA där fundamentalistiska grupper driver kampanjer för att leda in andra på den rätta vägen genom att svartmåla andra grupperingar. Man kan upplysa om att för de troende är även den performativa dimensionen viktig eftersom skrifter läses och memoreras, böner bes och psalmer sjungs. Det finns en anledning till att de kristna gudstjänsterna inte består av Bibelstudium utan av sång, bön och läsning/predikning. Inom filmindustrin produceras storfilmerna med berättelser, personer och teman tagna ur den judiska och kristna historien, exempel är ”Noah” och tv-serien ”The Bible”. Att bibliska berättelser får utrymme inom populärkulturen belyser den performativa dimensionen av skrifterna. Inom judendomen har de bibliska berättelsernas identifikationsaspekt varit viktig och inom islam har Koranen stått som symbol för den muslimska kulturen, på så vis är den ikoniska dimensionen av dessa texter viktigast. Anledningen till att Lärare 1 med elever kan förstå att muslimer blir arga när karikatyrer av Muhammed publiceras i tidningar, men inte kan förstå att de kan bli så arga, är att de enbart ser till den semantiska dimensionen av Koranen. Ja, det står i Koranen att Muhammed inte får avbildas, men enbart detta faktum föder inte sådan ilska. Det beror på Koranens ställning som ikon och som representant för den muslimska kulturen och identiteten. Den tar man som karikatyrtecknare inte hänsyn till. Den performativa aspekten är viktig inom islam och recitation anses vara en helig handling. I undervisningen kan man lyssna på recitation av en sura på arabiska, ljudfiler finns lättåtkomligt på internet. Recitationen är vacker och musikalisk och man kan belysa den performativa dimensionens vikt genom att berätta att det runt om i arabvärlden anordnas tävlingar där det avgörs vem som kan recitera Koranen på bästa sätt, ett prestigefyllt pris att vinna.

3.5 Förutsättningar för undervisning om och i religiösa skrifter i de läroböcker som används på skolorna

Ger läroböckerna förutsättningar för undervisning i och om de religiösa skrifterna? Båda läroböcker som granskats i denna studie redogör för urkunderna i varierande grad. Böckerna har separata kapitel som behandlar de religiösa skrifterna. Det är framförallt Bibeln och Koranen som avhandlas. Tillkomsthistoria, innehåll och tolkning tas upp, samt hur skrifterna är upplagda. Det förekommer även bilder som illustrerar de olika urkunderna. I läroboken *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2* finns Jesusord, citat och utdrag ur samtliga stora religiösa skrifter genomgående, samt hänvisningar till skrifter. Ofta förekommer frågor och arbetsuppgifter som rör de religiösa skrifterna.

Denna bok möjliggör undervisning i och om de största religiösa skrifterna. Basfaktan som ges i egna kapitel och i samband med redogörandet för världsreligionerna gör att eleverna får översiktlig kunskap om de religiösa skrifterna. Citaten och utdragen möjliggör djupare förståelse för skriftens innehåll och tolkningsmöjligheter. Många lärare är positivt inställda till läroboken och anser att den är bra för denna typ av undervisning. Fördelen med läromedlet är att allt arbetsmaterial finns på samma ställe och att strukturen underlättar för eleverna. Men samtidigt menar många att annat material måste komplettera den. Det framhålls att det är viktigt att eleverna får se och ta i skrifterna i bokform eftersom det hör till allmänbildningen att veta hur de ser ut, hur man slår i dem, samt hur man ska hantera dem. Det är en ståndpunkt som stämmer väl överens med forskarnas efterfrågan på mer verklighetstillvänd undervisning. Bland andra Lena Roos och Carl E Olivestam förespråkar att elever får autentiska upplevelser inom religionsstudiet. Att läsa i en Bibel istället för i en lärobok skapar förståelse för känslan de troende har när de läser Bibeln. En lärare menar också att en fördel med att ta in boken i fysisk form i klassrummet bidrar till att det sänker sig ett lugn över eleverna.

I läroboken *Religion och sånt 1* som används på en av skolorna för de praktiska programmen finns basfakta om religiösa skrifter vilken kan vara en grund för elevernas kunskap om religiösa skrifers innehåll, uppbyggnad och tillkomst. Men det finns inte lika många utdrag som i den andra läroboken. Korta citat säger inte så mycket och de många hänvisningar som finns till urkunderna kräver att de finns med vid sidan av som komplement till läroboken. I detta avseende ger inte läromedlet en helhetsbild över arbetsområdet och är inte allena lika tillämpliga i undervisningen.

Är läroböckerna lämpliga att använda sig av i undervisningen om och i de religiösa skrifterna? Läroböcker i religionskunskap har kritiserats av bland andra Johan Wickström, Kjell Härenstam och Jonas Otterbeck. Härenstam fann redogörelsen för buddhismen problematisk och Otterbeck fann framställningen av islam onyanserad. I granskningen av de två läroböcker som används på de aktuella gymnasieskolorna i Karlskrona har de religiösa skrifterna varit i fokus.

När det gäller Otterbecks grundliga granskning av hur islam framställs i läroböcker är bristen den att enbart en religion studerats. Visst kan framställningen av islam i de läroböckerna kritiseras men hade man studerat även de andra religiösa presentationerna kanske de hade varit lika bristfälliga. Det ger en ganska onyanserad bild av läromedlen i helhet att enbart se till en religion. De läroböcker Otterbeck studerade publicerades tidigare än de två som är aktuella i min studie, men jag jämför ändå Otterbecks resultat med resultatet av min granskning. Läroboken *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2* har inledningsvis ett kapitel med titeln "Heliga texter". Det poängteras att texterna är viktiga eftersom de rymmer allt som har med livet att göra, exempelvis lagar och regler samt historiska och framtida händelser. Inom etikkapitlet framhålls det att samtliga religiösa traditioner har en gyllene regel. Det är alltså likheterna mellan religioner och deras skrifter som framhålls av läroboksförfattarna. Det som är universellt för alla religiösa skrifter hålls fram. Inom hinduismen nämns skrifterna i samband med att de olika frälsningsvägarna presenteras. De gestaltar hur man som hindu ska leva sitt liv. Inom buddhismen görs utdrag i skrifterna för att illustrera ahimsa, nirvana och strävan efter kunskap, vilket också är en beskrivning om hur man som buddhist ska leva sitt liv. Detta tema är genomgående i boken och presenteras även i relation till judendom, kristendom och islam. I kapitlet Abrahams barn framhålls likheterna mellan judars, kristnas och muslimers skrifter. Berättelser och personer som återfinns i skrifterna presenteras. När Bibeln och Koranen behandlas illustrerar utdragen viktiga trossatser, föredömen och vad det innebär att leva moraliskt rätt. Otterbeck kritiserade läromedlet som innehöll och fokuserade på fundamentalism, våld och straff samt osynliggörande

av den muslimska kvinnan. I denna lärobok finns det i fördjupningsuppgifterna utdrag ur Koranen rörande beaktelsen, sann fromhet, krig, inget tvång i religionen, mannens och kvinnans relationer och domens dag. Detta följer till viss del det mönster Otterbeck uppmärksammat och problematiserat. Jag skulle dock vilja problematisera följden av utelämnandet av dessa suror. Surornas teman rör ämnen som är aktuella i den samhällsreligiosa debatten i den kristna världen. Kritiken och fördomarna mot muslimer och Koranen är stor och bottnar ofta i formuleringar hämtade från Koranen. Läraren har ett stort ansvar när det gäller diskussionen om och avhandlingen av dessa teman. Debatten kan och bör nyanseras. Det är inte meningen att undervisningen i skolan ska leda till att fördomar förstärks utan de ska förhoppningsvis diskuteras och punkteras. Om dessa suror plockas bort och förtigs kanske det bidrar till att fördomar gro. Jag anser inte att dessa inlägg är problematiska om man som lärare är öppet kritisk till dem och diskuterar med elever varför de finns med och om det finns motsvarigheter inom andra religiösa traditioner. Det är viktigt att poängtera att negativa aspekter av religion och deras skrifter inte enbart finns inom islam. I läroboken *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2* presenteras följande teman: domens dag, krig och fred, Abraham/Moses/Jesus/Mohammed som förebilder, människosyn och gudsbegrepp som genomgående teman i presentationerna av samtliga abrahamitiska religioner. Det bör påpekas att tyngdpunkten hela tiden ligger på jämförelser och framförallt likheter mellan religioner och deras religiösa skrifter.

Det kan konstateras att *Religion och sånt 1* i likhet med den andra granskade läroboken poängterar likheter mellan religioner och skrifter. Gemensamma personer och händelser lyfts fram och författaren betonar samhörigheten som finns mellan de abrahamitiska religionerna. Börge Ring som författat läroboken redogör för olika bibelsyner och tolkningstraditioner. Det är i relation till den kristna skriften Bibeln som ordet fundamentalism återfinns – och inte i relation till islam så som Otterbeck erfor. Inom judendomen uppmärksammas skrifterna i samband med exempelvis matreglerna och den näst viktigaste skriften Talmud, framställs som en lagbok. Det var enligt Otterbeck vanligt förekommande i fallet med Koranen. Inom kristendomen har Ring anlagt ett genusperspektiv under rubriken ”Många kvinnor främmande för Bibelns Gud”. Det faktum att Bibeln i stort sett är skriven av män och för män problematiseras. Könnsdebatten aktualiseras i kristendomen och inte enbart inom islam där Otterbeck fann det vanligt förekommande. Inom kristendomen pekas det på lagar och regler som människor struntar i idag, ett exempel är det rörande kvinnans bärande av huvudduk. Slöjans roll och funktion kan alltså diskuteras även i förhållande till kristendomen. Inom islam liknas Koranen vid en instruktionsbok. Köper man en ny möbel så följer man instruktionerna för montering, annars blir inte möbeln som den ska vara. Likadant är det med Koranen, den är människans instruktion för hur livet ska levas. Den är Guds plan för livet. Även i relation till klädsel nämns Koranen. Inom hinduismen framställs skrifterna som upphov till kasterna, och det är i skrifterna de förklaras. Människosyn diskuteras i relation till kastsystemet i Indien. Inom buddhismen diskuteras manligt och kvinnligt i relation till munk- och nunneorden. I Vinaya där regler och föreskrifter återges finns fler regler för kvinnor än för män. Munkarna och nunnorna ses på och behandlas olika.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att *Religion och sånt 1* skiljer sig från de läromedel Otterbeck granskat på följande sätt. Förhållandet mellan kvinna och man diskuteras genomgående, mer inom buddhism och kristendom än inom islam. Läroboken uppmärksammar och problematiserar Bibelns osynliggörande av den judiska och kristna kvinnan. Slöjan diskuteras inom kristendom och islam. Regler och lagar betonas främst inom judendomen där Talmud beskrivs som en lagbok, samt inom buddhismens munk- och nunneliv där skriften Vinaya är utgångspunkten. Koranen

däremot beskrivs som vägledning i form av förhållningsregler till livet. Ordet fundamentalism nämns i samband med Bibeln och är en av de bibeltolkningar som presenteras. Som sagt skrevs de läromedel Otterbeck granskats tidigare än dessa två och det verkar som att en del innehåll förändrats sedan han genomförde sin granskning. Sedan dess har vi även fått en ny läroplan med nya mål att förhålla sig till.

Det bör återigen poängteras att ingen av de intervjuade lärarna enbart använder sig av läroboken i undervisningen, men det faktum att den används som grund – vad får det för konsekvenser? Efter att ha granskat de båda läroböckerna konstaterar jag att de är semantiskt inriktade. Detta fokus på semantiken är inte märkligt om vi beaktar författarnas bakgrunder. Båda huvudförfattarna är födda i Sverige, arbetar som gymnasielärare och en av dem har haft ämbete som präst inom Svenska kyrkan. De borde således ha en kulturkristen syn på texter. Det faktum att läromedelsförfattare ofta är svenska med kristen bakgrund och lärare är ett mönster som Otterbeck identifierat.

Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2 presenterar i samband med redogörelsen för heliga skrifter en analysmodell med tillhörande frågor som eleverna kan använda sig av när urkunder bearbetas. Analysmodellen med tillhörande frågor behandlar innehållsliga aspekter, budskap, situationer, förståelse och möjliga tolkningar. En undervisning grundad i denna lärobok som utgångspunkt bidrar till att eleverna får en bra förståelse för texters semantiska aspekter och funktioner. Men då enbart semantiska funktioner av texter utreds förses inte eleverna med de textkunskaper som krävs för att förstå religiösa skrifers makt och status i olika samhällen. Detsamma är gällande för läroboken *Religion och sånt 1*. I läroboken finns hänvisningar till en antologi men den används inte på skolan. Det är viktigt att ha i åtanke att det är upp till läraren hur läroboken används. I läroboken *Söka svar- Religionskunskap kurs 1 och 2* finns det utdrag både i löpande text och i uppgifterna vilket borde leda till att eleverna läser utdragen och på så vis kommer i kontakt med heliga skrifter. I läroboken *Religion och sånt 1* däremot finns det inte många utdrag. Det finns dock lästips och hänvisningar till religiösa skrifter, problemet är att det inte blir ett måste för eleverna att läsa dessa. Denna lärobok kräver mer styrning av läraren, att denne faktiskt ser till att eleverna läser i urkunderna.

Europeisk forskning har kritiserats för att enbart inrikta sig på det semantiska. Även dessa läroböcker fokuserar på det semantiska när texterna behandlas. Förutom den semantiska dimensionen redogör teoretikern James W Watts för ytterligare två dimensioner av texter: den performativa och den ikoniska. De performativa och ikoniska funktionerna hos de religiösa skrifterna finns inte uttryckligen beskrivna i läroböckerna och därför kan eleverna inte förstå skrifternas betydelse och användning fullt ut. Det finns dock korta instick i läromedlen som tillskriver skrifterna andra funktioner eftersom de ger upphov till tillbedjan och ritualer, vilket täcks in inom den performativa dimensionen. Inom judendomen markeras skriftens betydelse som identitetsskapande faktor för folket, vilket är en ikonisk funktion. Inom islam nämns hur Koranen bör hanteras, vilket har med makt och legitimering genom ikoniseringen att göra. Men detta skrivs inte ut och nämns endast i förbifarten.

Hanteringen av skrifterna, deras utseende, funktioner och betydelse för de troende nämns alltså enbart i förbifarten. De olika tolkningarna i relation till makt diskuteras inte. I undervisningen krävs det att läraren fokuserar på andra aspekter än den semantiska för att bilden av religiösa skrifter ska klarna för eleverna. De behöver förstå varför skrifterna är viktiga, vilken makt de har, vad de används till och varför de ser ut som de gör. Kanske kan det medföra att elever inte blir rädda när en helig bok introduceras i klassrummet. Kanske kan de olika tolkningarna i relation till kultur och tradition få eleverna att förstå den mångfald som ryms inom samtliga religiösa traditioner, kanske kan det minska fördomar?

Det är inte enbart styrdokument och läroböcker som anger förutsättningarna för denna typ av undervisning, utan även andra faktorer spelar in. En sådan kan vara elevernas inställning och tidsaspekten. Göte Olingdahl menade att svenska elever är negativt inställda till bibeltext, men när han undersökt detta närmare visade det sig att eleverna var neutralt och likgiltigt inställda. Kan det vara så att det enbart är en jargong eleverna har? Det påstår åtminstone lärare i min intervjuundersökning. Och de påpekar att det som vanligt är de elever som är negativa som hörs högst. Kan det vara så att det i vårt sekulära samhälle anses fult att vara intresserad av religion? Elever som vill få inblick i urkundernas texter vågar inte ge uttryck för denna önskan. Elevernas vardag rymmer inte många religiösa inslag så de religiösa skrifterna utgör något främmande för dem. Om de utsätts för deras närvaro och talar om dem ur olika perspektiv kanske toleransen kan öka?

4 Slutsatser

I denna uppsats har jag kommit fram till att styrdokument, lärarnas undervisning samt de två läroböcker som används på skolorna är semantiskt inriktade. Det som fokuseras är skrifternas innehållsliga aspekter, hur de kan läsas, förstås och tolkas.

Undervisningen svenska elever tillägnar sig på gymnasiet bidrar till att de har en semantisk syn på texter och god inblick i vad de religiösa skrifterna handlar om och hur de kan tolkas. De saknar dock inblick i hur skrifterna används i praxis, vilken makt och betydelse de har i olika samhällen och kulturer. Dessa funktioner och dimensioner av texter framhålls av forskare både i Sverige och internationellt. James W Watts har identifierat tre textdimensioner, varav den semantiska är en. Den performativa och ikoniska dimensionen måste uppmärksammas mer i svensk skola för att eleverna ska få förståelse för andra religiösa traditioner och kulturer. Det kan konstateras att det finns ett glapp mellan Skolverkets formuleringar och religiondidaktikers efterfrågan.

Min första frågeställning rörde huruvida styrdokumenten gav förutsättningar för en undervisning i och om de religiösa skrifterna. Svaret kom att bli ja, de ger förutsättningar för en semantiskt inriktad undervisning. Både i ämnesplanen för Religionskunskap kurs 1 och i ämnesplanen för Religionskunskap - specialisering kan belägg finnas för att undervisningen ska beröra de religiösa skrifterna. Det går dock inte att utläsa i vilken utsträckning eller hur det ska gå till, utan det är en tolkningsfråga. Frågeställning nummer två och tre rör lärarnas undervisning och det visade sig att det fanns stor variation inom detta arbetsområde. Lärarna undervisar i och om religiösa skrifter i olika grad då en del nästan inte alls gör det, och en del gör det vid många olika tillfällen. Det är mest utdrag som läses och det sker i arbetsområdena etik och moral, identitet och kultur, tro och vetenskap, samt i samband med världsreligionerna. Varför lärare undervisar i och om religiösa skrifter beror på att det anses tillhöra allmänbildningen och för att det kan skapa förståelse för andra människor och kulturer. Utmaningarna med denna undervisning är bland andra att få elever med fördomar att ändra åsikt, att hinna med, att få elever med läs- och skrivsvårigheter och elever med ett annat modersmål än svenska att förstå det lästa. De utmaningar som nämns anser de flesta lärare även vara möjligheter. Frågeställning fyra berör lärarnas egna textsyner. Fem av sex lärare är positivt inställda till texter och samtliga anser att de är viktiga. Lärarna uttrycker överlag en semantisk syn på texter, eftersom det är innehållet som är i centrum. Påverkar detta undervisningen? Självklart, undervisningen blir även den semantiskt inriktad vilket kan försvåra elevernas förståelse för andra religioner och kulturer. En mer nyanserad textsyn uttrycks av lärare 4 och 5 som menar att kontexten i vilken skriften skrevs är viktig, tillika de meningsskapande och identitetsskapande aspekterna av skrifterna. Den sista frågan rör vilka förutsättningar läroböckerna ger för

undervisning i och om de religiösa skrifterna och det kan konstateras att det går att ta sin utgångspunkt i läroböckerna. Basfaktan finns där, vad skrifterna heter, hur de är upplagda, deras tillkomsthistoria och innehåll. I läroboken *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2* finns det citat, Jesusord, utdrag och hänvisningar till skrifter som även möjliggör läsning, förståelse och tolkning. I läroboken *Religion och sånt 1* finns Jesusord, citat, kortare utdrag och hänvisningar till skrifter. Dock inte i lika stor utsträckning så komplement behövs. Även läromedlen tar sitt avstamp i semantiken, men det finns undantag då skrifternas hantering, utseende, makt och identitetsskapande nämns i förbifarten.

5 Referenser

- Beller, Steven, *Antisemitism – En aktuell genomlysning*, Hillelförlaget, Stockholm, 2009.
- Broo, Måns, *Hinduismens heliga skrifter*, Atlantis AB, Stockholm, 2010.
- Eliasson, Annika, *Kvantitativ metod från början*, Studentlitteratur AB, Lund, 2013.
- Eriksson, Leif och Flennegård Mattsson, Maria, *Söka svar – Religionskunskap kurs 1 och 2*, Liber AB, Stockholm, 2012.
- Fazlhashemi, Mohammad, ”Kontextuell tolkning av islams urkunder” i Stenström, Hanna (red.), *Att tolka Bibeln och Koranen – konflikt och förhandling*, Studentlitteratur AB, Lund, 2009.
- Franck, Olof, ”Fundamentalism som utmanar”, i Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, Studentlitteratur AB, Lund, 2011.
- Gardell, Mattias, *Islamofobi*, Leopard Förlag, Stockholm, 2010.
- Graham, William A, *Beyond the Written Word – Oral Aspects of Scripture in the History of Religion*, Cambridge University Press, 1987.
- Hedin, Christer, *Bibeln och Koranen*, Verbum Förlag AB, Stockholm, 2002.
- Hedner Zetterholm, Karin, ”Möte mellan gamla texter och nya förhållanden i judisk tradition”, i Stenström, Hanna (red.), *Att tolka Bibeln och Koranen – konflikt och förhandling*, Studentlitteratur AB, Lund, 2009.
- Härenstam, Kjell, *Kan du höra vindhästen? Religionsdidaktik – om konsten att välja kunskap*, Studentlitteratur, Lund, 2000.
- Härenstam, Kjell, *Rapport 285. I enighet med skolans värdegrund?: En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, Skolverket, Stockholm, 2006.
- Integrationsverkets rapportserie 2006:02, *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige – Antisemitism och islamofobi 2005*, Integrationsverket, 2006.
- Jacobsen, Knut A, *Buddhismen- Religion, historia, liv*, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm, 2002.
- Jacobsen, Knut A, *Hinduismen – Historia, tradition, mångfald*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004.
- Konstantinides, Andreas, *Undervisning för internationell och interkulturell förståelse- En studie på högskolan i Malmö*, Lunds universitet, Malmö, 1994.

Miller Parmenter, Dorina, "The Iconic Book: The Image of the Bible in Early Christian Rituals" i Watts, James W (red.), *Iconic Books and Texts*, Equinox, Sheffield, 2013.

Myrvold, Kristina, *Inside the Guru's Gate – Ritual Uses of Texts among the Sikhs in Varanasi*, Volume 17, Department of History and Anthropology of Religions, Lunds University, Lund, 2008.

Olingdahl, Göte, *Tonåringar tolkar Bibeln*, InterSkrift och Svenska Bibelsällskapet, Malmö, 1986.

Olivestam, Carl E, *Religionsdidaktik – om teori, perspektiv och praktik i religionsundervisningen*, Liber AB, Stockholm, 2006.

Otterbeck, Jonas, "What is Reasonable to Demand? Islam in Swedish Textbooks", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 31, Issue 4, 2005, p. 795-812.

Pripp, Oscar, "Reflektion och etik", i Kaijser, Lars och Öhlander, Magnus (red.), *Etnologiskt fältarbete*, Studentlitteratur AB, Lund, 2011.

Rasmussen, Tarald och Thomassen, Einar, *Kristendomen: en historisk introduktion*, Artos & Norma Bokförlag, Skellefteå, 2007.

Reichenberg, Monica, *Vad står det egentligen i texten? En pilotstudie av elevers förståelse av två bibeltexter*, IDP-rapporter 2003:02, Göteborgs universitet, 2003.

Repstad, Pål, *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, Studentlitteratur, 2007.

Ring, Börge, *Religion och sånt 1*, Liber AB, Stockholm, 2013.

Robinson, Richard H, Johnson, Willard L, *The Buddhist Religion – A Historical Introduction*, Wadsworth Publishing Company, 1997.

Roos, Lena, "Närkontakt och nätkontakt", i Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, Studentlitteratur AB, Lund, 2011.

Skolverket, *Läroplan för gymnasieskolan*, 2011.

Skolverket, "Om ämnet religionskunskap", 2011.

Skolverket, *Ämnesplan för religionskunskap – specialisering*, 2011, http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasi utbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELR ELO#anchor_RELRELO. Hämtad 2014-02-19.

Stenström, Hanna (red.), *Att tolka Bibeln och Koranen – konflikt och förhandling*, Studentlitteratur AB, Lund, 2009.

Sveriges Radio Blekinge, "Muslimhat sprids av ledande Sverigedemokrat på Facebook", <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=105&artikel=5750351>, hämtad 2014-02-10.

Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, 2002.

Watts, James W, "The Three Dimensions of Scriptures", i Watts, James W (red.), *Iconic Books and Texts*, Equinox, Sheffield, 2013.

Wickström, Johan, "Didaktisk textkompetens", i Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, Studentlitteratur AB, Lund, 2011.

Zetterholm, Magnus, "Bibeltolkning", i Svensson, Jonas och Arvidsson, Stefan (red.), *Människor och makter: en introduktion till religionsvetenskap*, Högskolan i Halmstad, 2008.

Bilagor

Bilaga A Intervjuguide

Namn:

Kön:

Antal år av erfarenhet inom yrket:

Förutsättningar

Finns det förutsättningar på skolan att arbeta med primärmaterial, och specifikt religiösa skrifter anser du? (finns det texter, uppmuntran, bibliotek osv)

Vilka religiösa skrifter finns det tillgång till? Saknas något på skolan?

Känner du att du fick tillräckligt med handledning av hur man kan lägga upp undervisning med primärmaterial under din lärarutbildning?

Vilken lärobok använder ni i undervisningen? Är den relevant i moment som behandlar heliga skrifter? Varför /varför inte?

Koppling till styrdokument?

Lärarnas tankar rörande undervisning i och om religiösa skrifter

Anser du att det är viktigt att elever får komma i kontakt med primärmaterial under sin utbildning? Varför/ varför inte?

Kan man arbeta med religiösa skrifter i alla klasser? Varför /varför inte?

När är det mest lämpligt och minst lämpligt att arbeta med religiösa skrifter i klassrummet?

Vilka förutsättningar krävs för att undervisning om och med religiösa skrifter ska bli framgångsrik?

Har du någon uppfattning om hur elever reagerar på de religiösa skrifternas inslag i religionskunskapsundervisningen?

Vilka utmaningar och möjligheter finns det med denna typ av undervisning?

Undervisningens upplägg och mål

Hur ser du personligen på texter? (det egna förhållningssättet till texter)

Arbetar dina elever med någon typ av primärmaterial i religionskunskapsundervisningen? Varför/ varför inte?

Vilken typ av primärmaterial?

Arbetar du med religiösa skrifter i undervisningen? Vilka och varför just de skrifterna? I vilket sammanhang? Hur presenteras skrifterna?

Vad tas upp i undervisningen med religiösa skrifter? (innehåll, tolkning, funktion, utseende, regler osv) /*förmodligen tyngdpunkt på det semantiska. Följdfråga: tar ni upp andra funktioner? (Watts).*

Hur går undervisningen till? (får eleverna se, ta på och läsa texterna?)

Vad vill du att undervisningen ska leda till (tanke bakom)?

Kan en sådan här undervisningsmetod (studiet av och tolkandet av religiösa texter, samt info om textsyn, texttyper och texters olika funktioner) bidra till att fördomar minskar tror du? Varför /Varför inte?